

kında bir fikir verebilmek için, müsaade buyurursanız, kısa bir izahta bulunayım:

Malûmdur ki, Meclisin küşadını müteakıp, elzem olan esasatı muhtevi bir takrir vermiştim. Meclis ve onun İcra Vekilleri Heyeti, o esasatı amelî olarak ilk gündün tatbika başlamıştı. Bir taraftan da, teşekkül eden Hukuku Esasiye Encümeni, bu takrir muhteviyatı esas olmak üzere, bir kanun lâhiyası hazırlamaya başladı. Nihayet dört ay kadar bir müddet sonra, bu Encümen "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye" serlevhalı sekiz kanun maddesi Meclise getirdi. 18 Ağustos 1336 tarihinde müstaceliyet kararıyla tahtı müzakereye alınan bu mevaddı kanuniyenin, uzunca bir de esbabı mucibesi vardır.

Encümen mazbatasının, Büyük Millet Meclisinin tarifine ait satırları meyanında, şu cümleler yazılı idi: "Halife ve padişahın esareti ve hadisatı sairinin de telâhukundan tahassul eden zaruretün sevku ilcasile teşekkül eden Meclisimizin, ebediyen bugünkü şekilde istimrarını kabul etmek, hâd ve istisnâ vaziyetlere şekli tabîi vermek olduğuna ve halbuki eşkâlî gayrıtâbiye payidar olmayacağı düsturuna binaen ihlâl edilen hakkı hilâfet ve saltanat ve istiklâli millet ve vatanın istihsal ve teyidine değin istimrarı ve ancak maksudu esasî olan bu mukaddes ümniyelerin husulile Meclisin şekli tabîi alması muvafık görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası (gayenin husulüne değin) ibaresile takyit edilmiştir." Filhakika Meclisin in'ikadı müddeti zamanla tasrih ve takyit olunmamıştı.

Bu esbap ve mütaleaya göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1336 Ağustosunda, henüz daimî vaziyet ve mahiyetinin tabîi olmadığı telâkkisinin cari bulunduğu anlaşılıyor.

Mevaddı kanuniyenin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, teşri ve icra kudretlerini haiz ve idareî devlete bizzat ve müstakillen vazıuyettir." suretinde idi. Bu madde ile Meclise verilen salâhiyetin dahi, esbabı mucibeye nazaran muvakkat olması lâzımeleceği tabîi idi. Mahiyeti muvakkat olan bir müessesenin salâhiyeti dahi, mevcudiyeti müddetile kaim olur.

Hukuku Esasiye Encümeninin telâkki ve mütaleası, Mecliste de aynen tebarüz etti. Hatta Meclis azasından birçokları, maksadın izahında, Encümenin ifadelerini nakıs bularak, tasrihat teklifinde bulundular. Dediler ki, birinci maddenin başına, "hilâfet ve saltanatın ve istiklâli vatan ve milletin istihsalına kadar.." sarahatini ilâve etmek lâzımdır. İkinci maddedeki "gayenin istihsaline değin" ibaresi yerine dahi, aynı sarahatin ikamesi lüzumu talep olundu. Bu mesele çok münakaşatı mucip oldu. Bazı meb'uslar, yalnız "hilâfet" kelimesini koyalım, saltanat onda mündemiçtir, dediler.

Bazı hoca efendiler, buna razı olmadılar. Hilâfet bir emri manevîdir mütaleasında bulundular. Hilâfette, rühbaniyet yoktur, itirazına, hoca efendiler, şu yolda cevap verdiler: "Saltanat hükmettiği memalike şamildir. Hilâfet bütün kürei arzdaki İslâma şamildir."

Bu münakaşalar günler ve günlerce devam etti. Muarazada bulunan fikirlerden biri sarıh idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O mevcut olunca bugünkü vaziyet, şekil, salâhiyet muvakkattır, makamı hilâfet ve saltanat, ic-

lu olmuştu. Bu zorunluluğun nereden çıktığı konusunda biraz bilgi verebilmek için, izniniz olursa, kısa bir açıklama yapayım:

Bilirsiniz ki, Meclisin açılmasından sonra, çok gerekli olan ilkeler içeren bir önerge vermiştim. Meclis ve onun Bakanlar Kurulu, o ilkeleri pratik olarak ilk gündün uygulamaya başlamıştı. Bir yandan da, kurulmuş olan Temel Haklar Komüsyonu, bu önergede yazılanlar esas olmak üzere, bir yasa tasarıları hazırlamaya başladı. Dört ay kadar bir süre sonunda, bu Komüsyon "Büyük Millet Meclisinin Biçim ve Niteliğine İlişkin Kanun Maddeleri" başlıklı sekiz kanun maddesi Meclise getirdi. 18 Ağustos 1920 tarihinde ivedilik kararıyla görüşülmeye başlanan bu kanun maddelerinin, uzunca bir de gerekçesi vardır.

Komüsyon tutanağının, Büyük Millet Meclisinin tanımlanmasıyla ilgili satırları arasında, şu cümleler yazılı idi: "Halife ve padişahın tutsak oluşundan ve başka olayların da buna eklenmesinden doğan zorunluk üzerine kurulan Meclisimizin, sonsuza kadar bugünkü biçimde sürüp gideceğini kabul etmek, aşırı ve olağandışı durumlara doğal biçim vermek olduğuna ve oysa olağandışı biçimlerin kalıcı olmayacağı kuralı gereğince saldırıya uğrayan halifelik ve saltanatın ve vatanın ve milletin bağımsızlığını elde edip kabullenmesine değin sürmesi ve ancak temel amaç olan bu kutsal umuların elde edilmesiyle Meclisin normal biçimini alması uygun görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci fıkrası (amaç elde edilene değin) sözleriyle sınırlandırılmıştır." Gerçekten Meclisin toplanma süresi zamanla belirlenip sınırlanmamıştı.

Bu nedenlere ve görüşe göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1920 Ağustosunda, daha kalıcı durumu olmadığı ve niteliğinin doğal bulunmadığı düşüncesinin var olduğu anlaşılıyor.

Kanun maddelerinin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme erkine sahip olup devletin yönetimi bağımsız olarak ve sadece onun elindedir." şeklinde idi. Bu madde ile Meclise verilen yetkinin de, gerekçeye göre geçici olması gerektiği doğal idi. Niteliği geçici olan bir kurumun yetkisi de, varlığı süresince olur.

Temel Haklar Komüsyonunun görüş ve düşüncesi, Mecliste de böyle belirdi. Dahası Meclis üyelerinden birçokları, amacın açıklanmasında, Komüsyonun sözlerini yetersiz bularak, iyice açıklanmasını önerdiler. Dediler ki, birinci maddenin başına, "hilâfet ve saltanatın ve ülke ve ulus bağımsızlığının sağlanmasına değin.." açıklamasını eklemek gerekir. İkinci maddedeki "amacın elde edilmesine değin" sözleri yerine de, aynı açıklayıcı sözlerin konulması istendi. Bu konu çok tartışmalara yol açtı. Kimi meb'uslar, yalnız "hilâfet" kelimesini koyalım, bu saltanatı da kavrar, dediler.

Kimi hoca efendiler bunu kabul etmediler. Hilâfet dinsel bir görevdir düşüncesinde bulundular. Hilâfette, rahiplik yoktur, diye karşı çıkanlara, hoca efendiler, şu yolda karşılık verdiler: "Saltanat egemenliğindeki ülkelerle ilgilidir. Halifelik yeryüzündeki bütün müslümanları kapsar."

Bu tartışmalar günler ve günlerce sürdü. Çarpışan görüşlerden biri açık idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O var olunca bugünkü durum, biçim, yetki geçicidir, halife ve padişah çalışma fırsatı bulunca, yasal ve anayasal kuru-

rayi faaliyete fırsat bulunca, teşkilâtı siyasîye ve esasîyenin ne olduğu muayyen-
dir, malûmdur. O noktai nazardan yeni bir şey tasavvur etmek mevzuubahs de-
ğildir. Makamı hilâfet ve saltanatın icrayi faaliyetini temin edinceye kadar, An-
karaya toplanmış olan birtakım insanlar, muvakkat tedbirlerle çalışacaklardır."

Buna muarız olan fikirde vuzuh yoktu. "Saltanat, millete intikal etmiştir; saltanat kalmamıştır; hilâfet de, saltanat demektir; binaenaleyh onun da hikme-
ti mevcudiyeti yoktur" tarzında açık ve sarîh konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylülde bir celsei hafiyede Meclise bazı izahatta bulunmayı faydalı ad-
dettim. Cari efkâr ve hissiyatı tatminden sonra, başlıca şu mütaleatı serdetmiş-
tim:

"Türk milletinin ve onun yegâne mümessili bulunan Meclisi Alinin, vatan ve milletin istiklâlini, hayatını temin için çalışırken; hilâfet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olması mahzurludur. Şimdilik, bunlardan hiç bahsetmemek menafîi âliye iktizasındandır. Eğer maksat, bugünkü halife ve pa-
dişaha muhafazai merbutiyet ve sadakat edildiğini ifade ve teyit etmekse, bu zât hâindir. Düşmanların, vatan ve millet aleyhinde vasıtasıdır. Buna halife ve pa-
dişah deyince millet, onun emirlerine mutavaat ederek düşman amalini yerine getirmek mecburiyetinde kalır. Hain veyahut makamının kudretü salâhiyetini kullanmaktan memnu olan zat, zaten padişah ve halife olamaz. O halde, onu haledip yerine derhal diğerini intihap ederiz. Demek istiyorsanız, buna da, bu-
günün vaziyet ve şeraiti müsait değildir. Çünkü hal'i lâzımgelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keenlemeyekün addede-
rek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan hu-
kukundan feragat etmiyerek İstanbuldaki kabinesile, bugün olduğu gibi muha-
fazai makam ve idamei faaliyete devam edebileceğine nazaran, millet ve Mecli-
si Ali, asıl maksadını unutup halifeler davasile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye, devrini mi yaşıyacağız? Hulâsa, bu mesele vâsi, nazik ve mühimdir. Halli, bu-
günün işlerinden değildir.

Meseleyi esasından halle girişecek olursak, bugün içinden çıkamayız. Bu-
nun da zamanı gelecektir.

Bugün vazedeceğimiz esasatı kanuniye, mevcudiyet ve istiklâlimizi kurtar-
acak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti takviyeye matuf mana ve salâhiyeti zamin ve natık olmalıdır!"

Efendiler, bu izahatımdan bir hafta evvel, ben de, Meclise bir proje vermiş-
tim. 13 Eylül 1336 tarihli olup siyasî, içtimaî, idarî, askerî noktai nazarları telhis ve teşkilâtı idariye hakkındaki mukarreratı ihtiva eden bu program, Meclisin 18 Eylül 1336 günkü içtimaında okundu. İşte, bu tarihten, daha dört ay geçtikten sora takarrür eden ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunu, bu programdan çıkmıştır.

*
* *

Şimdi arzu buyurursanız İstanbul ile muhabereye devam edelim.

Tevfik Paşa 27 Kânunusani tarihli telgrafnamesi muhteviyatını 29 Kânunu-
sani tarihli bir telgrafname ile tekrar etti. İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinden şu cevap verildi:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337

İtilâf siyasetinde Türkiye lehine vukubulan inkişafı âhir, milletin azmi fedakârîsi mahsulü-

luşun ne olacağı bellidir, bilinmektedir. O bakış açısından yeni bir şey düşün-
mek sözkonusu değildir. Halifenin ve padişahın çalışmasını sağlayıncaya de-
ğin, Ankaraya toplanmış olan birtakım insanlar, geçici önlemlerle çalışacak-
lardır."

Buna karşıt olan düşüncede açıklık yoktu. "Saltanat, millete geçmiştir; padişahlık kalmamıştır; halifelik de, padişahlık demektir; bu nedenle onun varlığının da bir anlamı yoktur" diye apaçık konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylülde gizli bir oturumda Meclise bazı açıklamalar yapmayı yararlı saydım. Ortada dolaşan düşünce ve duygulara doyurucu karşılıklar verdikten sonra, şu düşünceleri ileri sürmüştüm:

"Türk milletinin ve onun tek temsilcisi olan Yüce Meclisin, vatan ve mil-
letin bağımsızlığını, yaşamasını sağlamak için çalışırken; halifelikle ve padi-
şahlıkla, halife ve padişahla bu kadar çok uğraşması sakıncalıdır. Şimdilik, bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlarımız gereklerindedir. Eğer amaç bugünkü halife ve padişaha bağlılığın ve sadakatin korunduğunu söyleyip pe-
kiştirmek ise, bu kişi hâindir. Vatan ve millete karşı düşmanların maşasıdır. Buna halife ve padişah deyince millet, onun emirlerine uyarak düşmanların istediklerini yapmak zorunda kalır. Hain ya da makamının güç ve yetkisini kul-
lanmaktan yasaklanmış olan kişi, aslında padişah ve halife olamaz. O halde, onu indirip yerine hemen bir başkasını seçeriz. Demek istiyorsanız, buna da bugünün durumu ve koşulları elverişli değildir. Çünkü indirilmesi gereken ki-
şi, milletin yanında değil, düşmanların elindedir. Onun varlığını olmamış sa-
yarak başka birine kulluk etmek düşünülüyorsa, bugünkü halife ve padişah haklarından vaz geçmeyerek İstanbuldaki hükûmetiyle, bugün olduğu gibi makamını korumayı ve iş yapmayı sürdürebileceğine göre, millet ve yüce Meclis, asıl amacını unutup halifeler davasile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye, dönemini mi yaşıyacağız? Kısası, bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözüm-
lenmesi, bugünün işlerinden değildir.

Sorunu kökünden çözümlenmeye kalkışacak olursak, bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız kanun kuralları, varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisini ve millî hükûmeti güçlendirmeye yönelik anlam ve yetkiyi içermeli ve dile getirmelidir."

Efendiler, bu açıklamalardan bir hafta evvel, ben de, Meclise bir proje vermiştim. 13 Eylül 1921 tarihli olup siyasal, toplumsal, yönetsel, askerî gö-
rüş açılarını özetleyen ve yönetim örgütleri hakkındaki kararları içeren bu program, Meclisin 18 Eylül 1921 günkü toplantısında okundu. İşte, bu tarihten, daha dört ay geçtikten sonra kabul edilen ilk Anayasa, bu programdan çıkmıştır.

*
* *

Şimdi isterseniz yeniden İstanbul ile yapılan yazışmalara dönelim. Tevfik Paşa 27 Ocak tarihli telgrafında yazılanlarını 29 Ocak tarihli bir telgraf ile yineledi. Bakanlar Kurulu Başkanlığından şu karşılık verildi:

İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921

İtilâf Devletlerinin politikasında Türkiye yararına beliren son gelişme, milletin özve-

dür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sevr Ahitnamesini külliyen reddetmesi üzerine hâdis olan şu vaziyetten, menafî milliyeye en muvafık netayîc istihsalî, Londra Konferansına iştirak edecek murahhasların doğrudan doğruya iradei milliyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından intihap ve terhis edilmiş olmasına kabildir. Sevr Muahdedi meş'umesini imzalamış bir heyetin varisi hususî olan heyetiniz murahhaslarının, mülkî millette nafî şerait istihsal edebilmeleri gayrimümkündür. Binaenaleyh, vatanın menafîi âliyesi icabı işbu müzakeratı sulhiyede sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi murahhaslarını, vahdeti milliyeyi tamamen irae eder bir şekilde serbest bırakmaklığınız lâzımdır. Bu sebeple, evlki tebligatımız hakkında cereyan edecek müzakeratı bir taraftan takip ve icra eylemekle beraber berveçhiati mukarreratı müstacelen kabul ve tenfiz eylemeniz rica olunur:

1 - Londra Konferansına iştirak edecek Türkiye heyeti murahhasası, münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından intihap ve izam edilecektir.

2 - İşbu heyeti murahhasa refakatine verilmesini lüzumlu gördüğümüz bazı mütehasıs müşavirler ile evrak ve vesai ki lâzime tarafınızdan ihzar ve heyete iltihak etmek üzere izamı ve ırsal edilecektir.

3 - Tarafımızdan gönderilecek işbu heyeti murahhasanın, umum Türkiye menafîini temsil edecek yegâne heyet olduğunu da Düveli İtilâfiyeye tebliğ edeceksiniz.

4 - Vaktin darlığı hesabına kat'i ve nihâî olarak ittihaz edilen işbu mukarreratın ademi tervici halide selâmeti mülkî millet namına terettüp edecek mes'uliyeti tarihiye, tamamen heyetinize ait bulunacaktır.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşanın refikî mesaisi olup Ankarada bulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf yazılması faydalı olur zannında bulunduk. İzzet Paşanın telgrafı şu idi:

Şifre İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1337

Şubat evahirinde Londrada in'ikat edecek konferansa mütedair Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle zatı samileri arasında cari açık muhaberat muhteviyatına muttali bulunuyoruz. Heyetimizin duçar olduğu ademi muvaffakiyet üzerine yine iradi mütaaleaya mücaseret müstelzimi hacalet olmakla beraber zatı fahimanelerini vaziyeti hakikiye ve burada hükümferma nikatı nazar hakkında tenvir etmeye şevki vatanperverîle lüzum hissediyoruz. İstanbulun tahtı işgalde olması hesabına oradaki bir hükümetin menafîi esasiye millîeti müdafaaadan âciz olacağı buraca tabîi görülmektedir. Ayrı iki heyet halinde konferansta ispatı vücut etmekten, bilâhare Anadolu ile İstanbulun tefrikına yol açılacağı endişesile de tevakkî edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, telgrafnamelerindeki nikatı nazardan esas itibarile sarfınazar etmeye salâhiyettar değildir. Anadoluda avni hakla muhalefet ve isyanlar kesrî izale ve çeteler tenkil olunarak kuvvetli bir ordu ve hükümet teşekkül etmiştir. Avrupayı, Sevr Muahdesinin lehimize tadiline sevk edebilecek müzakeratın inkıtana mahal verilmeyecek surette bideriği himmet buyurulmasını hasbessadâka istirham eyeriz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisinin tarafı padişahîden tanınması şartı esasisi baki kalmak üzere teferruat ve zevahire ait bazı hususat için dahi müdavelei efkâr imkânı mevcuttur. Bu imkânın ifatesine mahal verilmemek üzere iş'arı keyfiyet buyurulması maruzdur.

Ahmet İzzet

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşanın bu telgrafa verdiği cevabı da arz edeyim:

Şifre Ankarada İzzet Paşa Hazretlerine İstanbul, 31/1/1337
C: 30 Kânunusani 1337

Cümlemizin muhafazai ahkâmına yemin ettiğimiz Kanunu Esasiye muhalif tadilâtı esasiye icrası ve anın tasdikî sarahati kanuniye ile ne derece kabili telif olacağı cayi mülâhazadır. Bu husus, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin.....vasıtasile gönderdiği telgrafla beyan olunan ve bizce mültezem bulunan tadilâtın Düveli İtilâfiyeye kabul edilmesine ihtimam olunup inşallah istihsalî matlup olunduktan sonra usulü dairesinde hallolunacak mesaili dahilîyedir. Aksi hal, dünkü telgrafımızla dahi izah olunduğu üzere konferansa ademi kabulümüzü ve İstanbulun

rili kararlılığının ürünüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Sevr Antlaşmasını hiç kabul etmemesi üzerine ortaya çıkan şu durumlardan, ulusal çıkarlarımıza en uygun sonuçlar elde edilmesi Londra Konferansına katılacak delegelerin doğrudan doğruya millet iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi tarafından seçilip görevlendirilmesi olabilir. Uğursuz Sevr Antlaşmasını imzalamış bir kurulun özel mirasçısı olan kurulunuzun delegeleri, ülke ve ulusa yararlı koşullar elde edemezler. Bunun için, yurdun yüce çıkarları gereği bu barış görüşmelerine sizin aradan çıkarak Büyük Millet Meclisi delegelerini, ulusal birliği eksiksiz gösterir bir biçimde serbest bırakmanız gerekir. Bu nedenle, bir yandan önceki bildirimiz üzerinde yapılacak görüşmeleri izleyip yürütmeniz öbür yandan aşağıdaki kararları ivedilikle alıp uygulamanız rica olunur:

1 - Londra Konferansına katılacak Türkiye delege kurulu, yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından seçilip gönderilecektir.

2 - Bu delege kurulun yanına verilmesini gerekli gördüğümüz kimi uzman danışmanlarla gerekli kâğıtlar ve belgeler sizce hazırlanıp kurula katılmak üzere gönderilecektir.

3 - Bizim göndereceğimiz bu delege kurulun, bütün Türkiye çıkarlarını temsil edecek tek kurul olduğunu da İtilâf Devletlerine bildireceksiniz.

4 - Vaktin darlığı yüzünden kesin ve değişmez olarak alınan bu kararlara uymazsanız ülke ve ulus esenliği açısından doğacak tarihsel sorumluluk baştan başa kurulunuzun olacaktır.

Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi

Efendiler, Tevfik Paşanın çalışma arkadaşı olup Ankarada bulunan İzzet Paşa tarafından da bir telgraf yazılması yararlı olur sandık. İzzet Paşanın telgrafı şu idi:

Şifre İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine Ankara, 30/1/1921

Şubat sonlarında Londrada toplanacak konferansla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle aranızda yapılan açık yazışmalar içeriğini öğrenmiş bulunuyoruz. Kurulumuzun uğradığı başarısızlıktan sonra yeniden düşünce bildirmeye kalkışmak utanç verici olmaktan ise de sizleri gerçek durum ve burada egemen olan görüşler hakkında aydınlatmaya yurtseverliğimizin itisiyle gerek duyuyoruz. İstanbulun işgal altında olması yüzünden oradaki bir hükümetin ulusun temel çıkarlarını koruyamayacağı buraca doğal sayılmaktadır. Ayrı iki kurul olarak konferansa katılmaktan da, ileride Anadolu ile İstanbulun ayrılmasına yol açılacağı korkusuyla çekinilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de, telgraflarındaki görüşlerden vazgeçmeye ashında yetkili değildir. Anadoluda Allahın yardımıyla karşı koymalar ve ayaklanmalar kırılıp ortadan kaldırılmış ve çeteler dağıtılarak kuvvetli bir ordu ve hükümet kurulmuştur. Avrupayı, Sevr Antlaşmasını bizden yana değiştirmeye zorlayabilecek görüşmelerin kesilmesine yer verilmeyecek şekilde yardımlarınızın esirgenmemesini bağlılığınıza dayanarak dile-riz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisinin padişah tarafından tanınması yolundaki temel koşul değişmeden ayrıntılar ve görünüşle ilgili birtakım konular için düşünce alış veriş yapılabilir. Bu olanağın kaçırılmasına yol açmamak için görüşlerinizin bildirilmesini rica ederiz.

Ahmet İzzet

Efendiler, sizi yormazsam Tevfik Paşanın bu telgrafa verdiği karşılığı da bilgimize sunayım:

Şifre Ankarada İzzet Paşa Hazretlerine İstanbul, 31/1/1921
K: 30 Ocak 1921

Hepimizin hükümlerini korumaya ant içtiğimiz Anayasaya aykırı temel değişiklikler yapmanın ve bunu kabul etmenin kanunun açık hükümleriyle nasıl bağdaşabileceği düşünülmeğe değer. Bu konu, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin.....aracılığıyla gönderdiği telgrafta bildirilen ve bizce uygun bulunan değişikliklerin İtilâf Devletlerince kabul edilmesine özenle çalışılıp Allahın izniyle başarılılandıktan sonra usulüne göre çözümlenebilecek iç sorunlardandır. Tersine tutum, dünkü telgrafımızla da açıklandığı gibi konferansa kabul edilmememize ve İstanbulun hemen

derhal hakimiyeti Osmaniyeden ihracını ve Yunanilerin davasının bilâ müdafaa kalmasını belki muhik görülmesini mucip olacaktır. Telgraflardan bir cihetin anlaşılmadığını istidlâl ediyoruz. Konferansa sizin ve bizim diyerek iki heyet izam edileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılıyor. Dava aynı, esbaba müdafaa aynı olmakla beraber bu hususta ittiadi tam olunca, oraca tayin olunacak murahhaslar, Düveli İtilâfiyenin tanımakta olduğu hükümetin terfik edeceği murahhaslarla beraber gidince, heyet, müttehit ve yekvücut ve salâhiyeti lâzimeyi haiz olur ve bilâihtiraz müttehiden davayı millîyi müdafaa eder. Bu lüzumun oraca da takdir buyurulduğu, murahhasların Düveli İtilâfiyeye tanıtılmalarını bizden talep buyurulmasıyla müsbettir. Tebliğ olunan nota ve beyanatınız vazihan göstermektedir ki, Düveli İtilâfiye Londra Konferansına yalnız olarak Anadolu murahhaslarını kabul etmemektedir. Bunlar, hükümet murahhaslarıyla birlikte bulunmak suretile kabul olunacaktır. Böyle ayrılık muhafaza edilecek olursa ağılebi ihtimal hiçbir tarafın murahhasları kabul edilmeyecektir. Bu bapta yalnız buradan murahhas kabul edilmesi muhtemel ise de Anadolu için bu ihtimal de yoktur. Binaenaleyh pek büyük fedakârlıklar mahsulü olan bu tebeddül, zararımıza hallolunur. Çünkü İtilâf mehalifinde Yunan muhipleri fazla olup kendilerine Türkler şarkta harbin idamesine taraftar ve sulhü itilâfa talip değildir diye propaganda ile lehdar olanları kendilerine celp, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermeye salâhiyet verilmiş olur. Müsterek murahhaslardan mürekkep bir heyet gönderilirse metalibimiz kabul olunmasa bile, lehimize olan efkârı aleyhe çevirmemiş ve belki aleyhtar olanların bir kısmı mühimmini kazanmış oluruz. Vaku pek dardır. Muhaberat ile zayi edilecek zaman kalmamıştır. Murahhasların hemen izamu menafii vatanîye ve millîye icabıdır. Zatı devletlerle rüfekayi muhteremenizin dahi avdetleri lâzımdır. Zira ora efkârına ancak anmüshahedetın vukufunuzdan bihakkın istifade edecek zamanda ve orada efkârın bu nikatı nazara celbi lüzumunda müttefik olduğumuz kanaatindeyiz Efendim.

Sadrazam Tefvik

Efendiler, Tefvik Paşanın Fevzi Paşa Hazretlerine olan cevabî telgrafını da okuyalım:

Şifre Ankarada Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine **Dersaadet, 1/2/1337**

C: 30 Kânunusani 1337. Kiral Konstantin'in Atınaya avdeti üzerine Düveli İtilâfiye mehalifinde ve efkârı umumiye "Yunanistan aleyhine husule gelen tebeddül münasebetile Avrupada lehimize bir cereyan tevellüt etmekle beraber, bu cereyana mukabil, Rumlara muzahir ve Sevr Muahedesinin tamamen veya cüz'î tadilâta tabiki suretile Türkiyeyi imha fikrinde musır bazı ricali siyasiye de mevcut bulunmasına, hususile aldığımız malûmatı mevsukaya göre, ricali mezkûrenin Anadolu mümessillerinin dahi konferansa davet edilmesini kabul ve terviç eylemeleri Anadolunun böyle bir davete icabet etmeyeceğine kani olmalarından ileri gelmiş ve bundan maksatları da şu ademi icabet keyfiyetini öne sürerek ve aleyhimize tedabiri zecriye ittihazını muhik göstererek efkârı umumiyeyi siyasetlerine ıktıfaya mecbur eylemekten ibaret bulunmuş olmasına binaen konferansa bir an evvel ve müstereken gidilerek ihkakı hakka çalışılmak lâbiüttür. Şayet orada meşru ve muhik mutalebatımızın reddolunduğunu görür ve konferansı terke mecburiyet hissederek, bu keyfiyet husemamızın elinde aleyhimize bir silâhı müessir olamaz. Telgrafnamelerinde beyan olunan mutalebatın, evvelce de bildirilen esbaba ve İstanbul vaziyeti mahsusasına mebnî kabulü mümkün değildir. Bunlarda ısrar ile konferansa vaktü zamanında iştirak fırsatı fevtedilirse, evvelâ temini vahdet olunmamasından dolayı İstanbul ve Boğazların büsbütün hakimiyeti Osmaniyeden çıkması, saniyen Düveli İtilâfiyenin Yunanistana muaveneti nakdiye ve askeriye ifa ve Anadolu muşterek bir hareketi taarruziye icrasına kalkışarak zaten mesaibi mütevaliyeyi harbiyeden adedi pek ziyade tenakus etmiş olan Türk unsurunun bir kat daha mahvü perişaniye maruz kalması, salisen büyük nispette fedakârlıklar ihtiyarı mukabilinde haricî muavenete ihtiyaç mecburiyeti hâsıl olarak binnetice gayei emel olan istiklâlın heder edilmesi gibi netayici vahime tahaddüs eyley. Murahhaslarınızın Dersaadete tesrii hareketi elzemdir Efendim.

Sadrazam Tefvik

Osmanlı egemenliğinden çıkarılmasına ve Yunan istekleri karşısında savunmasız kalmasına ve belki de onların haklı görülmesine yol açacaktır. Telgraflardan bir noktanın anlaşılmadığını seziyoruz. Konferansa sizin ve bizim diye iki kurul gönderileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılıyor. Dava birdir, savunma dayanakları da birdir; böylece bu konuda tam beraberlik olduktan, oraca atanacak delegeler, İtilâf Devletlerinin tanımakta olduğu hükümetin katacağı delegelerle birlikte gidince, kurul, bir ve bütün olur ve gerekli yetkiye sahip olur ve çekinmeden birlikte millî davayı savunur. Bu gereğin oraca da anlaşıldığı, delegelerin İtilâf Devletlerine tanıtılmalarını bizden istemeleriyle kanıtlanmış bulunmaktadır. Verilen nota ve sizin sözleriniz açıkça göstermektedir ki, İtilâf Devletleri Londra Konferansına Anadolu delegelerini tek başlarına kabul etmemektedir. Bunlar, hükümet delegeleriyle birlikte bulunurlarsa kabul olunacaktır. Böyle ayrılık sürdürülecek olursa hiçbir tarafın delegelerinin kabul edilmemesi en büyük olasılıktır. Bu konuda yalnız buradan delege kabul edilmesi olası ise de Anadolu için bu olasılık da yoktur. Bundan ötürü pek büyük özverilerle elde edilmiş olan bu değişiklikten, bizim zararımıza sonuç çıkar. Çünkü İtilâf Devletleri çevrelerinde Yunan dostları çoktur ve kendilerine Türkler doğuda savaşın sürmesinden yanadırlar ve barışın anlaşmak istemiyorlar diye propaganda yaparak bizden yana olanları kendilerine çekerek, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermek için tutanak verilmiş olur. Ortak delegelerden oluşan bir kurul gönderilirse isteklerimiz kabul olunmasa bile, bizden yana olan görüşleri tersine çevirmemiş ve belki bize karşı olanların önemli bir bölümünü kazanmış oluruz. Vakit pek dardır. Yazışma ile yitirilecek zaman kalmamıştır. Delegelerin hemen gönderilmesi yurt ve ulus çıkarları gereğidir. Sizinle sayın arkadaşlarınızın da İstanbul dönmesi gerekir. Çünkü, oradaki görüşler üzerinde birinci elden edindiğiniz bilgilerden gereği gibi yararlanma zamanının geldiğine ve oradaki görüşlerin bizimkilere doğru çekilmesi gerektiğinde birleştiğimize inanıyoruz Efendim.

Başbakan Tefvik

Efendiler, Tefvik Paşanın Fevzi Paşa Hazretlerine olan yanıt telgrafını da okuyalım:

Şifre Ankarada Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine **İstanbul, 1/2/1921**

K: 30 Ocak 1921. Kral Konstantin'in Atınaya dönmesi üzerine İtilâf Devletleri çevrelerinde ve kamu oyunda Yunanistan'a karşı oluşan değişiklik dolayısıyla Avrupada bizden yana bir akım doğmuş olmakla birlikte, bu akıma karşı, Rumları destekleyen ve Sevr Antlaşmasını tümüyle ya da küçük değişikliklerle uygulayarak Türkiyeyi yok etmek düşüncesinde direnen kimi politikacılar da bulunmasına, özellikle aldığımız güvenilir bilgilere göre, bu politikacıların Anadolu temsilcilerinin de konferansa çağırılması uygun görüp kabul etmeleri Anadolunun böyle bir çağırma gitmeyeceğine inanmalarından ileri gelmiş ve bundan amaçladıkları da şu çağırma gitmek olayını öne sürerek ve bize karşı baskı önlemleri almayı haklı göstererek kamu oyunu politikalarına uymaya zorlamaktan başka bir şey olmaması nedeniyle konferansa bir an önce ve birlikte gidilerek hakkımızı almaya çalışmak çok gereklidir. Eğer orada meşru ve haklı olan isteklerimizin kabul edilmediğini görür de konferansdan ayrılmak zorunda kalırsak, bu durum düşmanlarımızın elinde bize karşı kullanılacak etkili bir silâh olamaz. Telgrafınızda bildirilen istekleriniz, önce de bildirilen nedenlerle ve İstanbul özel durumuna göre kabul edilemez. Bunlarda direnme sonucu konferansa zamanında katılma fırsatı kaçırılsa, birinci olarak birlik sağlanmamasından dolayı İstanbul ve Boğazların büsbütün Osmanlı egemenliğinden çıkması, ikinci olarak İtilâf Devletlerinin Yunanistana para ve asker yardımı yapmaya ve Anadolu muşterek bir saldırıya kalkışarak zaten birbirini kovalayan savaş yıkımları sonucu sayısı çok azalmış olan Türk halkı bir kat daha ezilir yok olur, üçüncü olarak büyük ölçüde özverilerde bulunmak yüzünden dış yardım gereksinimi zorunluğu doğarak sonunda son amacımız olan bağımsızlığımızın işe yaramaz hale gelmesi gibi ağır sonuçlar doğar. Delegelerinizin İstanbul'a gönderilmesinin çabuklaştırılması çok gereklidir Efendim.

Başbakan Tefvik

Tefvik Paşa yeminle bağlı olduğu Osmanlı Anayasasına bağlılıktan ayrılmıyor

Muhterem Efendiler, Osmanlı Sadrazamının daha bazı tavsiye ve ihbarları vardır. Müsaade buyurursanız onları da okuyalım:

Şifre Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 5/2/1337

Londrada içtima edecek olan konferansa Devleti Aliyenin dahi davet edilmesinden dolayı telâşa düşen Yunanlılar, aleyhimizdeki propagandalarına bir kat daha germi vermişlerdir. Paristeki murahhasımızdan aldığımız malûmata nazaran Fransada efkârı umumiyeyi aleyhimize çevirmek için gûya Anadolu'da bir Alman heyeti askeriyesi mevcut olduğunu ve harekât ve siyasetinin bu heyetin telkinatından tevellüt eylediğini Fransız mehalifinde neşretmekte oldukları gibi Türkiyedeki huristyanların katliam edilmekte olduğundan bahsile bunların tahlisi için Papa tarafından bilcümle parlâmentolara müraacaat edildiği mesmu olduğu murahhası müşarileyh tarafından ilâveten bildirildiğinden fevkalâde suitesiratu mucip olacak olan işbu şayiâtın serian tekzip edilmesi rica ve tavsiye olunur,

Sadrazam Tefvik

Şifre Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 8/2/1337

Konferansa tesir etmek maksadile şubatın yirmi birinde Yunanlıların 70-80 bin kişi ile taarruza geçecekleri Hariciye Nezaretinden mevsukan istihbar kılınmıştır. Taarruzun Karahisar-Eskişehir istikametinde olmasına ihtimal verilir. Ankara murahhaslarının yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceği mümessillerin cümlei ifadatındandır.

Sadrazam Tefvik

Bu telgrafın yazılmasından maksat, Yunanlıların taarruz edeceğini bildirmek mi idi; veyahut, Ankara murahhaslarının yalnız olarak kabul edilemeyeceğini söylemek mi idi, bunu anlamak müşküldür. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvvetinin taarruzu tehdidile ikinci fıkra müeddası temin edilmek mi isteniyordu?

Murahhas izamı hakkında, bizim, serdettiğimiz noktai nazarları iş'arattığımız veçhile Tefvik Paşa İtilâf mümessillerine tebliğ etmiş de, telgrafın son fıkrasile aldığı cevabı mı iblağ ediyordu; bu da vâzih değildir.

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Dersaadet, 8/2/1337

Fransız efkârı umumiyesini rencide etmemek için Kilikyada taarruzdan tevakki edilmesi, hayırhahlığında şüphe olmıyan bazı Fransız ricalinin tavsiyesi üzerine Paris murahhasımızdan kemali ehemmiyetle bildirilmiştir.

Sadrazam Tefvik

Efendiler, bu gibi tavsiyeleri, İstanbul hükûmetlerinden çok dinlemiştik. Bizim taarruzdan tevakki etmemizi tavsiye eden hayırhahın muhatabı, işittiğini bir gramofon gibi bize isal ederken, hayırhaha, bize de taarruzdan tevakki edilmesini icap edenlere tavsiye edip etmediğini sormuş mu acaba? Aldığı cevap, menfi idise, onun hayırhahlığına nereden hükmetmiş idi? Vatanımızı işgal edenlerin, efkârı umumiyesini rencide etmemeyi tavsiye edenlere, vatani işgal olunan milleti, niçin rencide ettiklerini ve etmekte devam eylediklerini sormamak, neden, bu Osmanlı ricalinin havassı mümtazesi olmuştu?

Hulâsa, Muhterem Efendiler, görülüyor ki, Tefvik Paşa ve arkadaşlarıyla esasta, fikirde, telâkkide, anlaşmak mümkün olamıyordu. Nihayet, mesele, Meclise intikal ettirildi.

Meclise iki teklif dermeyeran ettim. Birisi: memleketin ve milletin vaziyet ve maksadını İstanbula sarahaten bildirmek; ikincisi: ayrıca davet vukuunda Londraya müstakil bir heyet göndermekti. Her iki teklifim kabul edildi.

Efendiler, Meclisin noktai nazar ve kararını, Tefvik Paşaya iblağ eden telgrafname aynen şöyle idi:

Muhterem Efendiler, Osmanlı başbakanının bir takım başka öneri ve bildirileri de vardır. İzin verirsiniz onları da okuyalım:

Şifre Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 5/2/1921

Londrada toplanacak olan konferansa Osmanlı Devletinin de çağırılmasından telâşa düşen Yunanlılar, bize karşı propagandalarını bir kat daha arttırmışlardır. Paristeki delegemizden aldığımız bilgilere göre Fransada kamu oyunu bize karşı çevirmek için sözde Anadolu'da bir Alman askerî hey'eti bulunduğunu ve işlerinize politikanızın bu hey'etin etkisinden doğduğunu Fransız çevrelerinde yaymakta oldukları gibi Türkiyedeki Hristiyanların kırıma uğratılmakta olduğundan söz ederek bunların kurtarılması için Papa tarafından bütün parlâmentolara başvurduğunun duyulduğu o delege tarafından ayrıca bildirildiğinden olağanüstü kötü etkiler yapacak olan bu söylentilerin tezelden yalanlanmasını rica eder ve öğütlerim.

Başbakan Tefvik

İstanbul, 8/2/1921

Konferansı etkilemek amacıyla Şubatın yirmibirinde Yunanlıların 70-80 bin kişi ile saldırıya geçecekleri Dışişleri Bakanlığınca güvenilir kaynaklardan öğrenilmiştir. Saldırının Afyon-Eskişehir doğrultusunda olması olasıdır. Ankara delegelerinin yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceği temsilcilerin tümünce söylenmektedir.

Başbakan Tefvik

Bu telgrafın yazılmasından amaç, Yunanlıların saldıracağını birdirmek miydi; ya da, Ankara delegelerinin yalnız olarak kabul edilemeyeceğini söylemek mi idi, bunu anlamak zordur. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvveti saldırıya diye göz dağı vererek İstanbul delegelerinin de konferansa gitmesini sağlamak mı isteniyordu?

Delege göndermek işinde, bizim, ileri sürdüğümüz düşünceleri bildirimlerimize uyarak Tefvik Paşa İtilâf Devletleri temsilcilerine duyurmuş da, telgrafın son bölümünde, aldığı karşılığı mı bize duyuruyordu; bu da açık değildir.

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine İstanbul, 8/2/1921

Fransız kamu oyunu incitmek için Kilikyada saldırıdan sakınılması, kuşkusuz çok iyilik sever nitelikte olan Fransız devlet adamlarının öğütleri üzerine Paris delegemizce büyük önemle bildirilmiştir.

Başbakan Tefvik

Efendiler, bu gibi öğütleri, İstanbul hükûmetlerinden çok dinlemiştik. Bizim saldırıdan sakınmamızı öğütleyen adam, işittiğini bir gramofon plâğı gibi bize ulaştırırken, iyilik sevene, bize de saldırmaktan sakınılmasını gereken kişilere öğütleyip öğütlediğini sormuş mu acaba? Aldığı karşılık, olumsuz idiyse, onun iyilikseverliğini nereden çıkarmıştı? Vatanımızı işgal edenlerin, kamu oyunu incitmeme öğüdünü verenlere, vatani işgal olunan milleti, niçin incittiklerini ve etmekte devam eylediklerini sormamak, neden, bu Osmanlı devlet adamlarının belirgin niteliği durumuna gelmişti?

Kısacası, Muhterem Efendiler, görülüyor ki, Tefvik Paşa ve arkadaşlarıyla temelde, görüşte, anlayışta, uzlaşamıyordu. Sonunda, iş, Meclise götürüldü.

Mecliste iki öneride bulundum. Birisi: memleketin ve milletin tutum ve amacını İstanbula açıkça bildirmek; ikincisi: ayrıca çağrı yapılırsa Londraya bağımsız bir hey'et göndermekti. Her iki önerim kabul edildi.

Efendiler, Meclisin görüş ve kararını, Tefvik Paşaya duyuran telgraf, olduğu gibi, şöyle idi:

Londra konferansına davet dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa Hazretleriyle İstanbulda Tevfik Paşa Hazretleri arasında teati edilen muhaberat, heyeti umumiyede okunmak suretile, Meclisin dahili utulay oldu. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından dermeyeran buyurulan mütaaleat, memleketin bugünkü vaziyeti hakkında sarıh bir fikir edinmekten pek uzak olduklarını teesürle bize gösterdi. İstanbulda mütarekedenberi iki nevi hükümet birbirini takip etmiştir. Biri Damat Feridin riyaseti altında, muhtelif zevatın iştirakile teşekkül eden hükümetler ki, herne behasına olursa olsun, İtilâf Devletlerine karşı mutavaati mulaka fikrini temsil etmiş ve memleketin kendi hukuku hakimiyetini idame için bezlettiği fedekârlıkları, düşmanlarla beraber çalışmak suretile takım etmeyi bir mesleki mahsus edinmiştir. Bu fikrin salikleri, memleketin şer ve hyanete müstait nekadar nankör evlâdı varsa, hepsini tahrik ve teşhiz ederek, müdafaai millîyeye hasrı nefs eden vatanperverler aleyhine mütemadi kullandılar. Şer'i mübin namına neşredilen sahte fetvaların, mazhan taltif olan mirimiran Anzavurlarla fikri istiklâl ve müdafaai aleyhine neşrettikleri manevî ve maddi zehrü ifsat kuvvetleri aleyhine, Anadolu aylarca müddet çarpışmaya mecbur oldu. Onlar, düşmanlar hesabına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. İslâmın ilk asrındanberi, şeref ve hak, din namına cihat eden milletimiz, tarihimizin ilk günlerindenberi, devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüşse kanını mebzulen akıtmaktan hâli kalmıyan milletimiz, bu defa muazzam vatandan baktile kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son müdafaasını yaparken hükümet namını alan heyetler, düşmanlar hesabına, düşman safları arasında kendi milletleri aleyhine çalışıyorlardı. Bizansın son günlerinde, Fatih'in teslim davetine karşı "Allahın bana bir vediaşı olan bu memleketi, ancak Allaha teslim ederim" diyen son Kayseri Rûmun tahtına vâris bir hanedandan gelen bugünkü halife ve sultanın hükümeti, esir olmamak isteyen milleti, kendi elile bağhyarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci safha, o hükümetlerin ve mütefiklerinin hezimetile netice buldu. İkinci nevi hükümet, Tevfik Paşanın riyaset ettikleri heyettir ki, maksat itibarile Anadolu müdafaasına taraftar olduğunu söylemekle beraber, icraat itibarile, memleketin samimiyetle istihsal etmek istediği sulha nakabili tevcih bir gaflet ve inat ile mâni olmakta devam ediyor. Şûrayı saltanatta, İtilâf Devletlerinin uzattığı ilânı esareti ayağa kalkmak, ibrazı hürmet etmek suretile kabul ve imza eden rical ve ayan, bütün memlekette hiçbir hak ve salâhiyeti temsil etmeyen bir kuvveti sâkuta halindedir. Anadolu ve İstanbul, istiklâl ile esaretin, hürriyetle mahkûmiyetin tearuz ve tehalüf ettiği iki ayrı parça halinde kalmıştır.

Biz, memleketin, esir edilmiş, ihtiyarını kaybetmiş parçasını hür ve müstakil kısma ilhak etmek istiyoruz. İstanbul ricali, küllü teşkil eden ve bütün bir cihanı husumete karşı kendini şeref ve salâbetle müdafaai eden hür kısmı, esir ve mahkûm cüz'e tâbi etmek, ilhak etmek istiyorlar. Bütün Anadoluyu, hürriyet ve istiklâline âşik bütün evlâdı memleketi ve bugünkü ruhu mazlumunu islâmı temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbulun malûl ve mahrumu hürriyet bir heyetine tâbi olmayı, hiçbir zaman kabul edemez.

Meclisimiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette muta olan Teşkilâtı Esasiye Kanunlarımız mucibince, hakimiyet, bilâkaydışart milletindir ve milletin teşri ve icra kudreti ise, onun hakikî ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli eder. Bu esasata binaen heyeti murahhasamızın İstanbula gitmesi ve oradan intihap edilecek bir heyete dahil olması ve oranın vereceği salâhiyetname ile cihana karşı davayı millîmizi deruhde etmesine imkân yoktur. Eğer isterseniz bilfiil ve bilhak haizi istiklâli mutlak olan, bütün teşkilâtı idariyesile memleketi tedvir eden, orduları şarkta ve garpta düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete sulhün yollarını açan Meclisimizin, heyeti murahhasasını, memleketi temsil edebilecek yegâne heyet olarak tanırınız. Yoksa, biz kendi heyetimizi, kendimiz göndermek kararını zaten almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek cevabın, birtakım sözler değil, fakat filiyat olması bizce mailuk ve mültezemdır.

Efendiler, Hariciye Vekili bulunan Bekir Sami Beyin tahti riyasetinde ayrica ve müstakil bir heyeti murahhasa tertip edildi. Heyet, Londra Konferansına sureti mahsusada davet vukuunda icabet ve iştirak etmek kaydile ve fakat zamandan istifade maksadile, Antalya üzerinden Romaya hareket ettirildi.

Londra konferansına çağrılmamız dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Başbakan Fevzi Paşa Hazretleriyle İstanbulda Tevfik Paşa Hazretleri arasında yapılan yazışmalar, genel kurulda okunarak Meclis bilgi edindi. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından ileri sürülen düşünceler, memleketin bugünkü durumu hakkında belirgin görüşe varmaktan pek uzak olduklarını bize üzüntüyle gösterdi. İstanbulda ateşkesten bu yana iki tür hükümet birbirini izlemiştir. Biri Damat Feridin başkanlığında, değişik kişilerin katılmalarıyla kurulan hükümetler ki, herne pahasına olursa olsun, İtilâf Devletlerine karşı kesin boyun eğme düşüncesini temsil etmiş ve memleketin kendi egemenlik haklarını korumak için yaptığı özerlikleri, düşmanlarla birlikte çalışmak yoluyla sonuçsuz bırakmayı özel bir iş edinmiştir. Bu düşüncede olanlar memleketin kötülüğe ve hainliğe yatkin nekadar iyilik bilmez adamı varsa, hepsini kıskırtıp silâhlandırarak, kendilerini ulusal savunmaya adanmış yurtseverlere karşı sürekli kullandılar. Din adına yayımlanan uydurma fetvalara sivil paşalık rütbesi verilip sevindirilen Anzavur aracılığıyla bağımsızlık ve savunma fikrine karşı, aydıkları nesnel ve tinsel zehirleyici ve karıştırıcı güçlere karşı, Anadolu aylarca çarpışmak zorunda kaldı. Onlar, düşmanların yararına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. Müslümanlığın ilk yüzülünden beri, şeref ve hak, uğruna savaşan milletimiz, tarihimizin ilk günlerindenberi, devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüşse kanını bol bol akıtmaktan kaçınmadan milletimiz, bu kere koca vatandan arta kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son savunmasını yaparken hükümet adını alan kurullar, düşmanlar yararına, düşmanların yanında kendi milletlerine karşı çalışıyorlardı. Bizansın son günlerinde, Fatih'in teslim çağırısına karşı "Allahın bana emanet olarak bıraktığı bu memleketi, ancak Allaha veririm" diyen son Rum Kayserinin yerine geçmiş bir soydan gelen bugünkü halife ve padişahın hükümeti, tutsak olmamak isteyen milleti, kendi elile bağhyarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci evre, o hükümetleri ve onlarla birlik olanların bozguna uğramalarıyla son buldu. İkinci türden hükümet, Tevfik Paşanın başkanlık ettiği kuruldur ki, amaç bakımından Anadolu savunmasından yana olduğunu söylemekle birlikte, yaptıkları işlerle, memleketin içtenlikle elde etmek istediği barışa uygun görülemeyecek aymazlık ve direnmeyle engel olmayı sürdürüyor. Padişahlık Danışma Kurulunda, İtilâf Devletlerinin uzattığı tutsaklık belgesini ayağa kalkarak, saygı göstererek kabul ve imza eden devlet adamları ve ileri gelenler, bütün memlekete hiçbir hak ve yetkisi olmayan düşük bir kuvvet durumundadır. Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile tutsaklığın, özgürlük ile tutukluluğun çatıştığı ve karşılaştığı iki ayrı bölüm durumunda kalmıştır.

Biz memleketin tutsak edilmiş, özerkliğini yitirmiş parçasını özerk ve bağımsız bölüme bağlamak istiyoruz. İstanbulun ileri gelenleri, bütünü oluşturan ve bütün bir düşman dünyasına karşı kendini şeref ve dirençle savunan özgür bölümü, tutsak ve bağımlı parçaya uyruk kölcük bağlamak istiyorlar. Bütün Anadoluyu, özgürlük ve bağımsızlığına tutkun bütün yurt çocuklarını ve bugünkü zulme uğramış İslâm ruhunu temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbulun hasta ve özgürlükten yoksun bir kuruluna uymayı, hiçbir zaman kabul edemez.

Meclisimiz tarafından kabul ve ilân edilen ve bütün memlekette yürürlükte olan Anayasalarımız gereğince, egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir ve milletin yasama ve yürütme erki ise, onun gerçek ve tek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir. Bu temel kurallar karşısında delegelerimizin İstanbula gitmesi ve oradan seçilecek bir kurula katılması ve oranın vereceği yetki mektubuyla dünyaya karşı millî davamızı üstlenmesine olanak yoktur. Eğer isterseniz edimli ve haklı olarak bağımsızlığı kesin olan, bütün yönetim örgütleriyle memleketi yöneten, orduları doğuda ve batıda düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete barış yollarını açan Meclisimizin, delegelerini, memleketi temsil edebilecek tek kurul olarak tanırınız. Yoksa, biz kendi kurulumuzu, kendimiz göndermek kararını çoktan almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek karşılığın, birtakım sözler değil, edimli işler olmasını ister ve yeğleriz.

Efendiler, Dışişleri Bakanı bulunan Bekir Sami Beyin başkanlığında ayrica ve bağımsız bir delege kurulu düzenlendi. Kurul, Londra Konferansına özel olarak çağırıldığımızda katılmak koşuluyla ve ama zamandan yararlanmak amacıyla, Antalya üzerinden Romaya doğru yola çıkarıldı.

Heyetimiz, İtalya Hariciye Nazırı Kont Sforza vasıtasile, konferansa resmen davet olundukları kendilerine tebliğ olunduktan sonra Londraya gitmişlerdir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1337 den 12 Mart 1337 ye kadar devam etti. Müsbet hiçbir netice vermedi.

Düveli İtilâfiye, İzmir ve Trakya nüfusları hakkında kendileri tarafından bir tahkikatın neticesini kabul edeceğimize dair, bizden vâdalmak istediler. Heyeti murahhasamız, evvelâ, bunu kabul etmişti. Ankaradan vukubulan ihtar üzerine, bilâhare, tahkikatın icrasını, Yunan idaresinin ref'ine talik teklifinde bulundu. Düveli İtilâfiyenin, Sevr muahedesinin ahkâmı sairesinin, bilâitiraz tarafımızdan samimiyetle tatbikını temin etmek istediği anlaşılmıştı. Heyeti murahhasamız, bu husustaki teklifata, ret mahiyetinde cevaplar vermişti. Yunan murahhasları, tahkikatı esasından reddetmişlerdi. Bunun üzerine, Düveli İtilâfiye murahhasları, Türk ve Yunan heyeti murahhasalarına, bazı teklifati havi bir proje vererek, hükümetlerinden bu projeler muhteviyatına dair alacakları cevapların, konferansa bildirilmesini talep etmişlerdi.

Bizim heyeti murahhasamıza verilen projede, Sevr Muahedesi ahkâmında icra olunacak tadilâta müteallik şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarma ve kutaati mahsus mükatlarını cüz'î surette arttırmak. Memleketimizde kalacak ecnebî zabitan adedini biraz tenkis etmek. Boğazlar muntakasını biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine mevzu tahdidatı biraz hafifletmek. Umuru nafiaya müteallik imtiyaz vermek hakkımız üzerine mevzu tahdidatı da, biraz tahfif etmek.. Bundan başka adlî kapitülâsyonlar, ecnebî postaları, Kürdistan.. hakkında Sevr projesinde tadilât icrasını ümit ettirecek bazı müphem vaatler..

Aynı teklifat projesinde, Ermenistan hudutlarının tayini hususu, Cemiyeti Akvamın göndereceği bir komisyona terkedilmekte idi. İzmir muntakasında da hususî bir idare teşekkül edecekti. Gûya, İzmir vilâyeti bize iade olunacaktı. Fakat İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir sancağı asayiş İtilâf zabitanı tarafından idare olunacak, bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusu nispetine göre muhtelif anasırdan teşekkül edecek, vilâyete Cemiyeti Akvam tarafından bir Hıristiyan vali tayin olunacak, İzmir vilâyeti Türkiyeye varidatın tezayüdile artacak, senevî bir meblâğ, tediye edecek idi.

İzmir vilâyeti hakkında teklif olunan bu tarzı hal ve tesviye, beş sene sonra, tarafeynden birinin talebi üzerine Cemiyeti Akvamca tadil olunabilecekti.

Efendiler, İtilâf Devletleri, heyeti murahhasamız vasıtasile yaptıkları teklifatın cevabını almaya intizar etmeden, daha murahhaslarımız yolda iken, Yunanlılar, bütün ordusile, bütün cephelerimize karşı taarruza geçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan taarruzu, konferans ve sulh hikâyesini bize bizzarure terkettiriyor. Şimdi müsaade buyurursanız, size, bu taarruzu ve neticesini arzedeğim:

Yunan ordusunun Bursa ve şarkında mühim bir grubu; Uşak ve şarkında diğer bir grubu vardı. Bizim de kuvvetlerimiz, Eskişehir şimaligarbisinde ve Dumlupınar ve şarkında olmak üzere iki grup halinde idi. Bundan başka, Yunanlıların, İzmitte bir fırkaları, bizim de ona mukabil Kocaeli Grubu bulunuyordu. Yunanlıların, Menderes boyundaki kutaatına karşı da kutaatımız vardı. Yunan

Delegelerimiz, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla, konferansa resmî olarak çağırıldıkları kendilerine bildirildikten sonra Londraya gitmişlerdir.

Londra Konferansı, 27 Şubat 1921 den 12 Mart 1921 e kadar sürdü. Hiçbir olumlu sonuç vermedi.

İtilâf Devletleri, İzmir ve Trakya halklarıyla ilgili olarak kendileri tarafından yapılacak bir soruşturmanın sonucunu kabul edeceğimize, söz vermeyi istediler. Delege kurulumuz, önce, bunu kabul etmişti. Ankaradan yapılan uyarı üzerine, sonradan, soruşturmanın yapılmasının, Yunan yönetiminin çekilmesine dek ertelenmesini önerdi. İtilâf Devletlerinin Sevr Antlaşmasının öteki hükümlerinin, karşı çıkmaksızın tarafımızdan içtenlikle uygulanmasını sağlamak istediği anlaşılmıştı. Deleger kurulumuz bu konudaki önerilerin, kabul edilmediği yolunda karşılık vermişti. Yunan delegeleri, soruşturma yapılması önerisini hiç kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, İtilâf Devletleri delegeleri, Türk ve Yunan delege kurullarına, birtakım öneriler içeren bir taslak vererek, hükümetlerinden bu taslaklarda yazılanlar hakkında alacakları yanıtların, konferansa bildirilmesini istemişlerdi.

Bizim delege kurulumuza verilen taslakta, Sevr Antlaşması hükümlerinde yapılacak değişikliklerle ilgili şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarmaların ve özel birliklerin sayılarını birazcık arttırmak. Memleketimizde kalacak yabancı subayların sayısını biraz azaltmak. Boğazlar bölgesini biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerine konulan kısıtlamaları biraz hafifletmek. Bayındırlıkla ilgili ayrıcalık vermek hakkımız üzerine konulan sınırlamaları da, biraz hafifletmek. Bundan başka adalet işlerinde ki kapitülâsyonlar, yabancı postaları, Kürdistan ile ilgili Sevr tasarısında değişiklik yapılacağını umduracak birtakım belirsiz sözler..

Gene bu öneri tasarısında, Ermenistan sınırlarının belirlenmesi işi, Milletler Cemiyetinin göndereceği bir komisyona bırakılmaktaydı. İzmir bölgesinde de özel bir yönetim kurulacaktı. Sözde, İzmir ili bize geri verilecekti. Ama İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak, İzmir sancağının iç düzeni İtilâf Devletleri subayları tarafından yönetilecek, bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusları oranlarına göre çeşitli unsurlardan oluşacak, ile Milletler Cemiyeti tarafından bir Hıristiyan vali atanacak, İzmir ili Türkiyeye gelirlerindeki artışla çoğalacak, senelik bir para, ödeyecek idi.

İzmir ili için önerilen bu çözüm ve düzenleme, beş sene sonra, iki tarafın birinin istemesi üzerine Milletler Cemiyetince değiştirilebilecektir.

Efendiler, İtilâf Devletleri, delege kurulumuz aracılığıyla yaptıkları önerinin karşılığını almayı beklemeden, daha delegelerimiz yolda iken, Yunanlılar, bütün ordusuyla, tüm cephelerimize karşı saldırıya geçtiler.

Görüyorsunuz ki Efendiler, Yunan saldırısı, konferans ve barış öyküsünü bize zorunlu olarak bırakıyor. Şimdi izin verirseniz, bu saldırıyı ve sonucunu bilgimize sunayım:

Yunan ordusunun Bursa ve doğusunda önemli bir grubu; Uşak ve doğusunda başka bir grubu vardı. Bizim de kuvvetlerimiz, Eskişehir kuzeybatısında ve Dumlupınar ve doğusunda olmak üzere iki grup durumunda idi. Bundan başka, Yunanlıların, İzmitte bir tümenleri, bizim de ona karşı Kocaeli Grubu bulunuyordu. Yunanlıların, Menderes boyundaki birliklerine karşı da birliklerimiz var-

Murahhaslar daha yolda iken başlayan Yunan taarruzu

Delegeler daha yolda iken başlayan Yunan saldırısı

ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1337 günü ileri harekâta geçtiler. İsmet Paşa Kumandasında bulunan Garp Cephesi kutaatı, arzettiğim gibi, Eskişehir şimaligarbisinde tahaşşüt etmişti. Karar, muharebeyi İnönü mevaziinde kabul etmekte. Ona göre tedabir ve tertibat alınıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşanın işgal ettirdiği mevaziin sağ cenahı ilerisine yanaştı. Ertesi günü, bütün cephede temas hâsil oldu. Düşman, 28 de sağ cenahımıza taarruza geçti. 29 da her iki cenahtan taarruz etti. Düşman, mevzî, mühim muvaffakiyetler elde ediyordu. 30 Mart günü şiddetli muharebelerle geçti. Bu muharebelerin de neticesi düşman lehine tecelli etti.

Bundan sonra, sıra bize geliyordu. İsmet Paşa, 31 Mart günü, mukabil taarruza geçti ve düşmanı mağlûp ederek, 31/1 Nisan gecesi ricate mecbur etti. Bu suretle, tarihi inkilâbımızın bir sahifesi, İkinci İnönü zaferiyle imlâ edildi.

Efendiler, düşman çekilirken Garp Cephesi Kumandanile 1 Nisan günü cereyan eden muhaberat, o günün tahassüsâtını tesbit eden vesaiktedir. O tahassüsâtı ihya için müsaade buyurursanız o günkü muhaberatın bazı telgrafları aynen okuyacağım.

Metristepeden, 1/4/1337

Saat 6.30 sonrada Metristepeden gördüğüm vaziyet: Gündüzbey şimalinde, sabahtanberi sebat eden ve dümdar olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah grubunun taarruzile gayrimuntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce maktullerile doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terketmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Ankara, 1/4/1337

İnönü muhabere meydanında Metristepede Garp Cephesi Kumandanı ve Erkânharbiye Umumiye Reisi İsmet Paşaya

Bütün tarihi âlemdede, sizin İnönü meydan muharebelerinde deruhde ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhde etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dahiyâne idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silâh arkadaşlarımızın kalp ve hamiyetine büyük emniyetle istinat ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makûs talihini de yendiniz. İstilâ altındaki topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehalarına kadar zaferinizi tes'it ediyor. Düşmanın hursu istilâsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

Namınızı, tarihin kitabei mefahirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedi minnet ve şükranı sevkeden büyük gazâ ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydanı şeref seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaaı itilâ ile dolu bir ufku istikbale de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zulmü istibdat dünyasının en zalimane hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisinin Reisi Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, zabitlerimiz ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namuna takdirat ve tebrikâtınıza kemali fahr ile arzı şükran ederim.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet

Muhterem Efendiler, İnönü muharebe meydanını, ikinci defa olarak mağlûben terk ve Bursa istikametinde eski mevzilerine ricat eden düşmanın takibin-

di. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ileri yürüyüşe geçtiler. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, bildirdiğim gibi, Eskişehir kuzeybatısında toplanmıştı. Kararımız, savaşı İnönü mevzilerinde kabul etmekte. Ona göre önlemler alınıyor ve düzenlemeler yapılıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı, İsmet Paşanın işgal ettirdiği mevzilerin sağ kanadının ilerisine yanaştı. Ertesi günü, bütün cephede çatışmalar oldu. Düşman, 28 de sağ kanadımıza saldırıya geçti. 29 da her iki kanattan saldırı. Düşman, sınırlı, önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günü sert çarpışmalarla geçti. Bu çarpışmalar da düşman yararına sonuç verdi.

Bundan sonra, sıra bize geliyordu. İsmet Paşa, 31 Mart günü karşı saldırıya geçti ve düşmanı yenerek, 31Mart/1 Nisan gecesi çekilmek zorunda bıraktı. Böylece, devrim tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü zaferiyle yazıldı.

Efendiler, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanıyla 1 Nisan günü yaptığımız yazışmalar, o günün duygularını saptayan belgelerdir. O duyguları canlandırmak için izin verirseniz o günkü yazışmalardan bâzı telgrafları olduğu gibi okuyacağım.

Metristepeden, 1/4/1921

Saat 6:30 sonrada Metristepeden gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde, sabahtanberi dayanan ve artçı olduğu sanılan bir düşman birliği, sağ kanat grubunun saldırısı sonucu düzensiz olarak çekiliyor. Yakından kovalanıyor. Hamidiye doğrultusunda karşılaşma ve çatışma yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silâhlarımıza bırakmıştır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Ankara, 1/4/1921

İnönü savaş alanında Metristepede Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü meydan savaşlarında yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin bağımsızlığı ve varlığı, çok üstün yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komuta ve silâh arkadaşlarımızın yürekliğine ve yurtseverliğine büyük güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin ters alın yazısını da yendiniz. Düşman çizmesi altındaki bahtsız topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en köşede kalmış yerlerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istilâ hırsı, kararlılığınızın ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak parça parça oldu.

Adınızı, tarihin övünç kitabına yazan ve bütün millette hakkınızda sonsuz borçluluk ve minnettarlık yaratan büyük savaş ve zaferinizi kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar milletimiz ve kendiniz için yükseliş parıltısı dolu bir geleceği de belirgin olarak gösterdiğini söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zalimlik ve zorbalık dünyasının en kıyasıya hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin nesnel ve tinsel tüm yetenek ve güçlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete geçiren Büyük Millet Meclisinin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, subaylarımız ve erlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına övgü ve kutlamalarınıza büyük bir övünçle teşekkür ederim.

Batı Cephesi Komutanı İsmet

Muhterem Efendiler, İnönü savaş alanından, ikinci kez yenik olarak ayrılıp Bursa doğrultusunda eski mevzilerine çekilen düşmanın kovalanmasında, piyade

İkinci İnönü Zaferi ve İsmet Paşanın Metristepeden gördüğü durum

Güney Cephesindeki savaşlar

İkinci İnönü Zaferi ve İsmet Paşanın Metristepeden gördüğü vaziyet

Cenup Cephesindeki hareket

de, piyade ve süvari fırkalarımızın gösterdikleri şayanı tezkâr kahramanlıkları izah etmiyeceğim. Yalnız, umumî vaziyeti askeriyeyi itmam için müsaade buyursanız Cenup Cephemize ait muntakada cereyan etmiş olan harekâtı hulâsa edeyim.

Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşanın emrinde bulunan üç piyade fırkası, Dumlupınarda, müstahzar bir mevzide bulunuyorlardı. Bundan başka, bir süvari fırkası ve bir de süvari livası vardı. Bu mevziin sol cenahında bulunuyordu. Cenup Cephesi Kumandanının aldığı vazife, bu mevzide düşmanı tevkif etmektir. Uşak şarkındaki mevzilerinden hareket eden üç piyade fırkası ve bir kısım süvari, Dumlupınar mevziine temas ve taarruz ettiler. 26 Martta kıtaatımız, mevzilerini terke mecbur oldu. Cenup Cephesi Kumandanı, bundan sonra esaslı bir hatta kuvvetlerini tevkif ve yeniden tertibat almaya muvaffak olamıyarak iki kısma ayrıldı. Bir kısmı ki, (Sekizinci ve Yirmi Üçüncü Piyade Fırkaları ile İkinci Süvari Fırkasından mürekkep idi) kendi tahtı emrinde, Altıntaş istikametinde çekildi. Diğer kısım ki, (Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşanın tahtı emrinde bulunuyordu. Elli Yedinci Piyade Fırkası ile Dördüncü Süvari Livasından ibaret idi). Düşman, bütün kuvvetile Fahrettin Paşa kuvvetlerine teveccüh ederek şarka yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı, Dumlupınarda, yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, bilâhare Yirmi Üçüncü Fırkayı Altıntaş üzerinden cenuba, Fahrettin Paşa emrine iade etti. Altıntaş istikametinde, düşmanın hiçbir hareketi olmadığı tahakkuk edince, Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle şimale celbolundu.

Şark istikametinde ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, muhtelif mevakide muharebeler vererek Afyon şarkına çekildi. Düşman, Afyon Karahisarını işgal ettikten sonra, Çay-Bolvadin hattına kadar ilerledi ve orada tevakkuf etti. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa, Elli Yedinci, Yirmi Üçüncü Fırkalarla beraber, cenuptan Adana muntakasından gelen Kırkbirinci Fırkayı da alarak, mukabil bir hat vücuda getirdi.

Efendiler, fazla mülâhazatı sevkulceşiyeden içtinap taraftarı olmakla beraber, Yunan ordusunun bu defaki umumî taarruz plânında, nazarı dikkati çok calip bir hatayı işaret etmek isterim. Yunan ordusunun Uşak grubu, Dumlupınardan sonra, Eskişehir istikameti umumîyesinde yürümek lâzımdı. Afyon üzerinden Konya istikameti umumîyesinde teveccüh etmesi, asıl neticeyi kat'îye sahasından kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları atıl ve tehlikeli bir vaziyette bırakmıştır. İnönünde, muvaffakiyet bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an evvel ve serian ricatlerini teminden başka bir şey düşünemeyeceklerine şüphe yoktu. İnönünde muzaffer olan kuvvetlerimizin, Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınara teveccüh ederek ve bu mesafenin mühim bir kısmında şimendifer hattından azami istifade mümkün olduğuna göre, Afyon Karahisarın şarkında bulunan Yunan grubunun hattı ricatini kat'î etmesi ve bu suretle o grubu büyük bir felâkete duçar etmesi pek kuvvetli bir ihtimal dahilinde idi. Nitekim, bu fikrin tatbikatına geçmekte bir an teahhur edilmemiştir. Derhal Cenup Cephesi Kumandanı Refet Paşanın emrine, ilk serbest kalan fırkalar verilerek tahrik edilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Muharebesinin neticesi üzerine derhal ricate başladı. Refet Paşa, 7 Nisan 1337 tarihinde karargâhile Çekürlerde, Dördüncü ve On Birinci Fırkalar Altıntaş muntakasında, Beşinci Kafkas

ve atlı tümenlerimizin gösterdikleri övgüye değer kahramanlıkları anlatmaya çağım. Yalnız, askerlik bakımından genel durumun açıklamasını tamamlamak için izin verirseniz Güney Cephemiz bölgesinde yapılmış olan çarpışmaları özetleyeyim.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşanın emrinde bulunan üç piyade tümeni, Dumlupınarda, hazırlanmış bir mevzide bulunuyorlardı. Bundan başka, bir atlı tümeni ve bir de atlı tugayı vardı. Bu mevziin sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi Komutanının aldığı görev, bu mevzide düşmanı durdurmaktır. Uşak doğusundaki mevzilerden ilerleyen üç piyade tümeni ve bir kısım atlı, Dumlupınar mevzilerine gelerek saldırdılar. 26 Martta birliklerimiz, mevzilerini bırakmak zorunda kaldı. Güney Cephesi Komutanı, bundan sonra önemli bir çizgide kuvvetlerini durdurarak yeniden düzenleme yapmayı başaramayarak ikiye bölündü. Bir kısmı ki, (Sekizinci ve Yirmiüçüncü Piyade Tümenleriyle İkinci Atlı Tümeninden oluşmakta idi) kendi emri altında, Altıntaş doğrultusunda çekildi. Öbür kısmı ki, (Kolordu Komutanı Fahrettin Paşanın emri altında bulunuyordu. Elliyedinci Piyade Tümeni ile Dördüncü Atlı Tugayından ibaret idi). Düşman, bütün kuvvetile Fahrettin Paşa kuvvetlerine yönelerek doğuya yürüdü. Refet Paşanın kuvvetlerine karşı, Dumlupınarda, yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, sonradan Yirmiüçüncü Tümeni Altıntaş üzerinden güneye, Fahrettin Paşa emrine geri gönderdi. Altıntaş doğrultusunda, düşmanın hiçbir kıpırdaması olmadığı anlaşılınca, Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle kuzeye getirildi.

Doğuya doğru ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, çeşitli yerlerde çarpışarak Afyon doğusuna çekildi. Düşman, Afyonu ele geçirdikten sonra, Çay-Bolvadin çizgisine kadar ilerledi ve orada durdu. Bu düşman karşısında, Fahrettin Paşa, Elliyedinci, Yirmiüçüncü Tümenlerle birlikte, güneyden Adana bölgesinden gelen Kırkbirinci Tümeni de alarak, düşmana karşı bir cephe oluşturdu.

Efendiler, orduları yönetme bilimiyle ilgili fazla bir şeyler söylemekten kaçınmaktan yana olmama karşın, Yunan ordusunun bu defaki genel saldırı plânında, dikkati çok çeken bir yanılığın göstermek isterim. Yunan ordusunun Uşak grubu, Dumlupınardan sonra, Eskişehir genel doğrultusunda yürümek gerekirdi. Afyon üzerinden Konya genel doğrultusuna yönelmesi, asıl kesin sonuç alınabilecek alandan kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları iş göremez ve tehlikeli bir durumda bırakmıştır. İnönünde, başarı bizim tarafta kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an evvel ve hızla çekilmelerini sağlamaktan başka bir şey düşünemeyeceklerine kuşku yoktu. İnönünde zafer kazanmış olan kuvvetlerimizin, Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınara yönelerek, ve bu yolun önemli bir bölümünde demiryolundan maksimum derecede yararlanabileceğine göre, Afyonun doğusunda bulunan Yunan grubunun çekilme hattını kesmesi ve böylece o grubu büyük bir bozguna uğratması pek kuvvetli bir olasılık idi. Nitekim, bu düşüncüyü uygulamakta bir an gecikilmemiştir. İlk serbest kalan tümenler hemen Güney Cephesi Komutanı Refet Paşanın emrine verilerek gönderilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Savaşının sonucu üzerine hemen çekilmeye başladı. Refet Paşa, 7 Nisan 1921 tarihinde karargâhile Çekürlerde, Dördüncü ve On Birinci Tümenler Altıntaş bölgesinde, Beşinci Kafkas Tü-

Yunan ordusunun umumî taarruz plânında nazarı dikkati çok calip bir hata

Yunan Ordusunun genel saldırı plânında dikkati çok çeken bir yanılığ

Fırkası ve kuvvetli bir alay mahiyetinde bulunan Meclis Muhafız Taburu Çekürler cenubunda, Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları, Kütahya muntakasında bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyondan çekilen düşmanı takip ve tazyik ederken, Refet Paşa da, düşmanın Aslıhanlar civarında bulunan bir alayına, bu saydığımız kuvvetlerle, yani, üç piyade fırkası ve bir taburla, taarruz etti. Bir taraftan da, şimalden daha iki fırka, Yirmi Dördüncü ve Sekizinci Fırkalar, cenuba tahrik edildi. Aslıhanlardaki Yunan alayı, Refet Paşanın taarruzunu tevkif etti. Çok zaman kazandı, bu müddet zarfında geriden gelen kutaatla iki fırkaya kadar takviye olundu. Bu kuvvetler, Afyondan çekilen kuvvetlerin kendilerine iltihakını temin eti.

12 Nisan 1337 günü Refet Paşanın emrinde şimalden cenuba ve şarktan garba taarruz eden kuvvetlerin mecmuu şu idi:

Şimalden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24; şarktan ilerliyen 57, 23 ve 41 inci Fırkalar ki cem'an sekiz piyade fırkası ve bir piyade taburu.. Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları çok uzak mesafelerden dolaştırılarak ancak düşman mağlûp edildiği takdirde müessir olabilecek, fakat o günün muharebesinde hiç te müessir bulunmayan, düşman gerisinde Banaz hedefine sevk olunmuştu. Refet Paşanın tahtı kumandasına verilen kuvvetler, taarruzlarında muvaffak olamadılar, bilâkis fazla zayıt verildi. Düşman, Dumlupınar mevaziine hâkim olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de, Dumlupınardan on kilometre şarkışimalide olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Silkisaray hattına çekilip durdu. Aslıhanlar Muharebesi diye yadolan, bu hareket, bu suretle hitam buldu.

Efendiler, muharebenin cereyanı esnasında muharebe hatlarından bazı kırsımların ileri geri vukubulan dalgaları ve bilhassa Afyon şarkında bulunan düşman fırkalarının, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alaylarının mağlûp ve bertaraf edilememesi yüzünden, Dumlupınara kadar çekilebilmelerini müteakıp Yunan kuvvetlerinin esaslı bir hat işgal etmek üzere tertibat alırken, ilerdeki parçalarının o hatta vâsıl olmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşanın muharebe neticesini yanlış hükmetmesine bais oldu. Filhakika, Refet Paşa, kendisi mağlûp olduğu halde düşmanı mağlûp ve ricat eder kabul etti ve bunu beş gün devam eden Dumlupınar Meydan Muharebesinde düşmana son darbeyi vurmak nasip olduğunu bildiren, telgrafile bize de ıblağ etti. Biz de, bittabi memnun olarak tehalükle, büyük takdirat ve tebrikâta bulduk. Fakat, vaziyeti tamamiye meydana çıkarmak için telgraf başında kendisine sorduğum suallere aldığım cevaplardan, vaziyetin bildirildiği gibi olduğunda şüphe ve tereddüde düştük. Nihayet anlaşıldı ki, düşman, tamamen maksadına muvafık ve vaziyeti umumiyesine mutabık olarak, Dumlupınarda müdafaası sehil, hâkim ve esaslı bir mevzi alıyordu. Bilâkis Refet Paşanın, biraz geride, bütün kuvvetlerle Aydemir, Çalköy, Silkisaray hattını tutması, lâzımgeldi.

Efendiler, vaziyette sükûnet peyda olduktan sonra Refet Paşanın kumanda ettiği orduda, kendisine karşı itimadin münselip olduğu anlaşıldı. Vaziyeti mahallinde tetkik etmek üzere, Fevzi Paşa Hazretleri, Ankaradan ve İsmet Paşa da, Garp Cephesinden birlikte bizzat Refet Paşanın karargâhına gittiler. Refet Paşanın kumanda vaziyetinin bir müddet daha idamesi ciheti tercih edilmekte olduğundan, meseleyi ona göre hal ve tespite çalıştılar. Fakat zaman geçmeden bu vaziyetin idamesi gayrimümkün ve gayricaiz olduğu kanaati hâsıl oldu. Bu

meni ve kuvvetli bir alay niteliğinde bulunan Meclis Koruyucu Taburu Çekürler güneyinde, Birinci ve İkinci Atlı Tümenleri Kütahya bölgesinde bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyondan çekilen düşmanı kovalayıp bastırırken, Refet Paşa da, düşmanın Aslıhanlar yakınlarında bulunan bir alayına, bu saydığımız kuvvetlerle, yani, üç piyade tümeni ve bir taburla, saldırdı. Bir taraftan da, kuzeyden iki tümen daha, Yirmidördüncü ve Sekizinci Tümenler, güneye gönderildi. Aslıhanlardaki Yunan alayı, Refet Paşanın saldırısını durdurdu. Çok zaman kazandı, bu arada geriden gelen birliklerle iki tümene kadar güçlendirildi. Bu kuvvetler, Afyondan çekilen kuvvetlerin kendilerine katılmasını sağladı.

12 Nisan 1921 günü Refet Paşanın emrinde kuzeyden güneye ve doğudan batıya saldıran kuvvetlerin toplamı şu idi:

Kuzeyden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24; doğudan ilerliyen 57, 23 ve 41 inci Tümenler ki toplam sekiz piyade tümeni bir piyade taburu.. Birinci ve İkinci Atlı Tümenleri çok uzaklardan dolaştırılarak ancak düşman yenilirse etkili olabilecek, fakat o günün çatışmasında hiç te etkili olmayan, düşman gerisinde Banaz hedefine gönderilmişti. Refet Paşanın komutası altına verilen kuvvetler, saldırılarında başarılı olamadılar, tersine kayıp verildi. Düşman, Dumlupınar mevzilerine egemen olarak yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de, Dumlupınardan on kilometre, doğu kuzeyinde olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Silkisaray çizgisine çekilip durdu. Aslıhanlar Savaşı diye anılan, bu çarpışma, böyle bitti.

Efendiler, savaş sırasında cephelerden kimi kısımların ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon doğusunda bulunan düşman tümenlerinin, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alayın yenilgiye uğratılıp ortadan kaldırılmaması yüzünden, Dumlupınara kadar çekilebilmelerinden sonra Yunan kuvvetlerinin kuvvetli bir cephe oluşturmak üzere hazırlanırken, ilerdeki parçalarının o cepheye ulaşmak için geri yürüyüşleri, Refet Paşanın savaş sonucunu yanlış anlamasına neden oldu. Gerçekten, Refet Paşa, kendisi yenildiği halde düşmanı yenilmiş ve çekilmekte saydı ve bunu beş gün süren Dumlupınar Meydan Savaşında düşmana son yumruğu vurmak olasılığı geldiğini bildiren, telgrafile bize de bildirdi. Biz de elbette sevinerek ivedilikle, onu çok övdük ve kutladık. Ama, durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım yanıtlardan, durumun bildirildiği gibi olmadığı kuşkusuna düştük. Sonunda anlaşıldı ki, düşman, tümüyle amacına ve genel durumuna uygun olarak, Dumlupınarda savunması kolay, sağlam ve kuvvetli bir mevzi alıyordu. Refet Paşanın ise tersine, biraz geride, bütün kuvvetleriyle Aydemir, Çalköy, Silkisaray cephesini tutması, gerekti.

Efendiler, durum durgunlaştıktan sonra Refet Paşanın komuta ettiği orduda, kendisine karşı güven kalmadığı anlaşıldı. Durumu yerinde incelemek için, Fevzi Paşa Hazretleri, Ankaradan ve İsmet Paşa da, Batı Cephesinden birlikte Refet Paşanın karargâhına gittiler. Refet Paşanın bir süre daha komutada kalması yeğlenmekte olduğundan, bu sorunu ona göre çözümlenmeye çalıştılar. Ama zaman geçmeden bu durumun sürdürülemediği ve sürdürülmemesi gerektiği anlaşıldı.

Refet Paşa kendisi mağlûp olduğu halde düşmanı mağlûp kabul ediyordu

Refet Paşa kendisi yenildiği halde düşmanı yenilmiş sayıyordu

sebeple, ben, bizzat Fevzi ve İsmet Paşaları alarak Refet Paşa nezdine gittim. Vaziyeti yakından tetkik ettim ve derhal şu tarzı halli tatbik ettim. Tahtı kumandasında bulunan Cenup Cephesini, Garp Cephesine raptederek İsmet Paşa kumandasına tevdi ettim. Kendisine Ankarada bir vazife verilmek üzere oraya avdeti lüzumunu bildirdim.

Refet Paşa, Türk ordusuna başkumandan olmak istiyordu

Refet Paşa, Ankaraya avdet ettiği zaman şöyle bir sureti hal tasavvur etmiştim. İsmet Paşa artık Erkânharbiyei Umumiye Riyasetinden istifa ederek, tamamen tevsi edilmiş olan Garp Cephesi Kumandanlığı ile istigal edecek, Müdafaa Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekâleten ifa etmekte olduğu Erkânharbiyei Umumiye Riyasetini asil olarak deruhde edecek. Ondan inhilâl edecek Müdafaa Millîye Vekâleti vazifesini de Refet Paşa ifa edecek.

Refet Paşa, esas itibarile, yine askerî bir vazife deruhde etmek taraftarıydı. Fakat, benim tarzı tesviyemi beğenmedi. Diyordu ki, Müdafaa Millîye Vekili bulunan Fevzi Paşanın makamından istifa etmesine sebep yoktur. İsmet Paşanın Erkânharbiyei Umumiye Riyasetinden istifasını zarurî görüyor ve bana da bu aralık bir vazife vermeyi düşünüyorsanız tarzı tesviyenin ona göre tanzimi mümkündür.

Ben, birdenbire Refet Paşanın mütalesinde mündemî maksada nasılsa itikal edemedim. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum noktai nazar asla hatırma gelmemişti. Mütereddit olduğum noktayı tavzih için bizzat kendisine sordum. Dedim ki, yani siz mi Erkânharbiye Reisi olmak istiyorsunuz? Gerçi vazih bir cevap vermedi ama, ben maksadın tamamen bundan ibaret olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu mütaleyi dermeyeran eyledim: "Erkânharbiyei Umumiye Riyaseti, bizim teşkilâtımıza göre, bugün, filen Başkumandanlık makamıdır. Siz, henüz Türk ordusuna başkumandan olacak evsafi ihraz etmiş değilsiniz. Bunu şimdilik hatırınızdan çıkarınız!"

Refet Paşa, verdiği cevapta dedi ki, öyle ise ben de Müdafaa Millîye Vekâletini kabul etmem. O sizin bileceğiniz iştir, dedim ve bıraktım. Filhakika kabul etmedi ve aldığı mezuniyet üzerine Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir müddet istirahat çekildi. Refet Paşanın Müdafaa Millîye Vekâleti bundan sonra hâsıl olan diğer bir vaziyet üzerine vukubulmuşur.

Muhterem Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra, Londraya gitmiş olan heyeti Murahhasımız avdet etti. Konferansın müsbet bir neticeye iktiran etmemiş olduğu malûmunuzdur. Fakat Heyeti Murahhasa Reisi ve Hariciye Vekili Bekir Sami Bey; kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ricali siyasîyesi ile temas ve mükâlemelerde bulunarak ayrı ayrı herbirile birtakım mukavele isimleri imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Beyin, İngiltere ile imzaladığı bir mukavele mucibince, yedimizde bulunan bilcümle İngiliz üserasını iade edecektik. Buna mukabil İngilizler de bize, esirlerimizi iade edeceklerdi. Yalnız Türk esirleri meyanında Ermenilere ve İngiliz üserasına zulüm veya suimuamele etmiş olduğu iddia edilenler istisna edilecekti.

Hükümetimiz, bittabi böyle bir mukaveleyi tasvip ve tasdik edemezdi. Çünkü böyle bir mukaveleyi tasvip etmek Türk tebaasının, Türkiye dahilindeki harekâtı üzerinde, ecnebî hükümetinin bir nevi hakkı kazasını tasdik etmek olurdu.

Bu nedenle, ben, Fevzi ve İsmet Paşaları yanına alarak Refet Paşanın yanına gittim. Durumu yakından inceledim ve hemen şu çözümü uyguladım. Komutasında bulunan Güney Cephesini, Batı Cephesine bağlayarak İsmet Paşanın komutasına verdim. Kendisine Ankarada bir görev verilmek üzere oraya dönmesi gerektiğini bildirdim.

Refet Paşa, Ankaraya döndüğünde şöyle bir çözüm yolu düşünmüştüm. İsmet Paşa artık Genelkurmay Başkanlığından ayrılarak, bütün zamanını genişletilmiş olan Batı Cephesi Komutanlığına verecek. Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekil olarak yürütmekte olduğu Genelkurmay Başkanlığına asil olarak üstlenecek. Ondan boşalacak Millî Savunma Bakanlığı görevini de Refet Paşa yapacak.

Refet Paşa, aslında, yine askerlik görevi almaktan yanaydı. Ama, benim çözüm şeklimi beğenmedi. Diyordu ki, Millî Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşanın görevinden çekilmesine gerek yoktur. İsmet Paşanın Genelkurmay Başkanlığından çekilmesini zorunlu sayıyor ve bana da bu aralık bir görev vermeyi düşünüyorsanız çözüm yolu ona göre düzenlenebilir.

Ben, birdenbire Refet Paşanın düşüncesinin içerdiği amacı nasılsa kavrayamadım. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum görüş hiç aklıma gelmemişti. Anlar gibi olduğum görüşünü açıklaması için kendisine sordum. Dedim ki, yani siz mi Genelkurmay Başkanı olmak istiyorsunuz? Gerçekte açık bir yanıt vermedi ama, ben amacın tam bu olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine şu düşüncüyü ileri sürdüm: "Genelkurmay Başkanlığı, bizim örgütlerimize göre, bugün, edimli olarak Başkomutanlık görevidir. Siz, daha Türk ordusuna başkomutan olacak niteliklere sahip değilsiniz. Bunu şimdilik aklınızdan çıkarınız."

Refet Paşa, verdiği karşılıkta dedi ki, öyle ise ben de Millî Savunma Bakanlığını kabul etmem. O sizin bileceğiniz iştir, dedim ve bıraktım. Gerçekten de kabul etmedi ve aldığı izinle Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir süre dinlenmeye çekildi. Refet Paşanın Millî Savunma Bakanlığı bundan sonra ortaya çıkan başka bir durum üzerine olmuştur.

Muhterem Efendiler, İkinci İnönü zaferinden sonra, Londraya gitmiş olan delege kurulumuz döndü. Konferansın olumlu bir sonuca varmadığını bilirsiniz. Ama Delege Kurul Başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey; kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ileri gelenleriyle ilişki kurup görüşerek ayrı ayrı herbirile birtakım anlaşmalar imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Beyin, İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma gereğince, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşı İngilizler de bize, tutsaklarımızı geri vereceklerdi. Yalnız Türk tutsakları arasında Ermenilere ve İngiliz tutsaklara zulüm yapmış ya da kötü davranmış olduğu iddia edilenleri geri vermiyeceklerdi.

Hükümetimiz, elbette böyle bir anlaşmayı uygun bulup onaylayamazdı. Çünkü böyle bir anlaşmayı uygun bulmak Türk uyruklarının, Türkiye içindeki davranışları üzerinde, yabancı hükümetin bir türden yargı hakkını kabul etmek olurdu.

Refet Paşa, Türk ordusuna başkomutan olmak istiyordu

Londra Konferansından dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Beyin imzaladığı anlaşmalar

Londra Konferansından dönen Hariciye Vekili Bekir Sami Beyin imzaladığı mukaveleler

Bu mukaveleyi tasdik etmemekle beraber, İngilizler bazı Türk üserasını serbest bıraktıklarından biz de bilmukabele elimizde bulunan İngiliz üserasından bir kısmını serbest bıraktık.

Bilâhare 23 Teşrinievvel 1337 tarihinde, Hilâliahmer Reisi Sanisi Hâmîd Beyle İstanbulda İngiliz komiseri arasında hâsıl olan itilâf üzerine, Maltada bulunan bilcümle Türk mevkufini ile nezdimizde bulunan bilcümle İngiliz mevkufinin mübadelesi, kararlaştırılarak tatbik edilmiştir.

Efendiler, Bekir Sami Bey, resmî müzakerat ve mükâleat haricinde sırf şahsî olarak da Lloyd George ile bir mülâkatta bulunmuş.. beyinlerinde, söylenen sözler stenografiye edilmiş.. bu zabut imza da edilmiş.. Bekir Sami Beyin yedinde bulunan nişanın muhteviyatına muttali edildiğimi derhatır etmiyorum. Son zamanda Hariciye Vekâleti vasıtasile Bekir Sami Beyden bu nüshayı talep ettirdim ise de vekâlete gönderdiği bir mektupta, olzaman bu nüsha tercümelerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek tercümelerinin Hariciye Vekâletinden infisalinde aîd olduğu dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu vesika bulunamamıştır. Ve Hariciyede kimse bu vesikadan ve muhteviyatından malûmattar bulunmuyor. Ben de arzettiğim gibi hiçbir vakit haberdar edildiğimi tahattur etmiyorum.

Efendiler, Bekir Sami Beyle Fransız Başvekili Mösyö Briand arasında da 11 Mart 1337 tarihli bir mukavele imza edilmiştir. Bu mukaveleye nazaran Fransa ile hükûmeti millîye arasında muhasamata nihayet verilecek. Fransızlar, müsellâh çeteleri; biz de, mücahitlerimizi silâhtan tecrit edeceğiz.. Kuvayı zabutamıza Fransız zabitleri ithal olunacak.. Fransızlarca teşkil olunan zabuta, muhafaza edilecek.. Fransanın tahliye edeceği yerlerle, Mamuretülâziz, Diyarbekir ve Sivas vilâyetlerinin inkışafı iktisadîsi için yapılacak teşebbüsatta hakkı rüçhan ve Ergani maden imtiyazı da Fransızlara verilecek.. ilâ.

Hükûmetimizce, bu mukavelenin de ademi kabulü esbabını tadada hacet yoktur zannederim.

Bekir Sami Bey; İtalya Hariciye Nâzırı bulunan Kont Sforza ile de 12 Mart 1337 de bir mukavele imza etmiş.. Buna nazaran, İtalyanın İzmir ve Trakyanın bize iadesi zimmündaki metalibimizi konferans nezdinde terviç etmesine mukabil, biz de, İtalya Devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarile Afyon Karahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilâhare tayin edilecek aksamında teşebbüsâtı iktisadiye için hakkı rüçhan verecektik. Bundan başka, işbu menatıkta Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan iktisadî işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Bittabi bu mukavele de; hükûmetimizce retten başka bir muameleye maruz kalamazdı.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin, Londraya tesisi sulh için gönderdiğimiz Heyeti Murahhasamız Reisi Bekir Sami Beye imza ettirdikleri mukaveleler muhteviyatı, Sevr projesini müteakıp beyinlerinde aktettikleri "Accord tripartite" tesmiye olunan ve Anadoluyu menatık nüfuza taksim eden itilâfnameyi, başka namlar allında, hükûmeti millîyemize kabul ettirmek maksadına matuf olduğu pek aşikârdır. İtilâf ricali siyasîyesi bu maksatlarını, Bekir Sami Beye kabul

Bu anlaşmayı onaylamamakla birlikte, İngilizler bazı Türk tutsakları serbest bıraktıklarından biz de karşılık olarak elimizde bulunan İngiliz tutsakların bir bölümünü serbest bıraktık.

Daha sonra 23 Ekim 1921 tarihinde, Kızılay İkinci Başkanı Hamit Beyle İstanbulda İngiliz komiseri arasında varılan anlaşma üzerine, Maltada bulunan bütün Türk tutukluları ile bizde bulunan bütün İngiliz tutuklularının değiş tokuş edilmesini, kararlaştırdık. Bu anlaşma uygulanmıştır.

Efendiler, Bekir Sami Bey, resmî görüşmeler ve konuşmalar dışında salt kişisel olarak da Lloyd George ile bir görüşme yapmış.. aralarında, söylenen sözler steno ile yazılmış.. bu tutanak imza da edilmiş.. Bekir Sami Beyin elinde bulunan kopyada yazılanlardan bana bilgi verildiğini anımsamıyorum. Son zamanda Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Bekir Sami Beyden bu kopyayı istedimse de bakanlığa gönderdiği bir mektupta, zamanında bu kopyanın çevirilerinin bana gösterildiğini, gerek aslının ve gerek çevirilerinin Dışişleri Bakanlığında ayrılırken ilgili dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu belge bulunamamıştır. Ve Dışişlerinde kimsenin bu belgeden ve içeriğinden bilgisi yoktur. Ben de söylediğim gibi hiçbir vakit bana bilgi verildiğini anımsamıyorum.

Efendiler, Bekir Sami Beyle Fransız Başvekili Mösyö Briand arasında da 11 Mart 1921 tarihli bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre Fransa ile millî hükûmet arasında çarpışmalara son verilecek. Fransızlar, silâhlı çeteleri; biz de, savaşılarımızı silâhtan arındıracağız.. Güvenlik kuvvetlerimize Fransız subayları alınacak.. Fransızlarca kurulmuş olan, güvenlik kuvvetleri görevlerinde kalacaklar.. Fransanın boşaltacağı yerlerle, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin ekonomik gelişmesi için yapılacak girişimlerde öncelik hakkı ve Ergani maden işletme hakkı da Fransızlara verilecek...vb.

Hükûmetimizce bu sözleşmenin de kabul edilmemesinin nedenlerini saymaya gereklilik yoktur sanırım.

Bekir Sami Bey; İtalya Dışişleri Bakanı olan Kont Sforza ile de 12 Mart 1921 de bir sözleşme imza etmiş. Buna göre, İtalyanın İzmir ve Trakyanın bize geri verilmesi yolundaki isteğimizi konferansda desteklemesine karşı, biz de, İtalya Devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarile Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan belirtilecek bölümlerinde ekonomik girişimler için İtalyanlara öncelik verecektik. Bundan başka, bu bölgelerde Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan ekonomik işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan-Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.

Elbette bu sözleşmeyi de; hükûmetimiz kabul edemezdi.

Efendiler, İtilâf Devletlerinin, Londraya barış yapmak için gönderdiğimiz Delege Kurulumuz Başkanı Bekir Sami Beye imza ettirdikleri sözleşmelerin içerikleri, Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları "Üçlü Anlaşma" denilen ve Anadoluyu etki bölgelerine bölen anlaşmayı, başka isimler altında, millî hükûmetimize kabul ettirmek amacına yönelik olduğu açıkça bellidir. İtilâf Devletleri idarecilerinin ileri gelenleri bu amaçlarını, Bekir Sami Beye kabul ettirmekte

ettirmeye muvaffak da olmuşlardır. Bekir Sami Beyin Londrada konferans müzakeratından ziyade münferit mükâlemelerle meşgul edildiği anlaşılıyor. Hükûmeti millîye prensiplerile, Hariciye Vekili olan zatın takip ettiği meslek arasındaki tefavüt, maatteessüf gayrikabili izahtır.

Bekir Sami Bey; bu itilâfnamelerle, Ankaraya avdet ettiği zaman, fevkalâde nazarı dikkat ve istiğrabımı mucip olduğunu itiraf etmeliyim. Bekir Sami Bey, vaz'ı imza eylediği mukavelenamer muhteviyatının menafii âliyei memlekete mutabık olduğu kanaatini izhar ve bunu Mecliste dahi müdafaa ve ispat edebileceğini iddia ediyordu. Kanaatinde isabet, iddiasında mantık olmadığına şüphe yoktu. Mütalealarının Mecliste tasvip olamayacağından başka Hariciye Vekâletinden iskat edileceği de muhakkaktı. Fakat Meclisi, mesaili siyâsiye müzakere ve münakaşatına boğmayı o günlerin şeraitine muvafık görmediğimden; Bekir Sami Beye isabetsizliğini bizzat söyleyerek Hariciye Vekâletinden çekilmesini teklif ettim. Bekir Sami Bey, bu teklifimi kabul ederek istifanamesini verdi.

Fakat, Bekir Sami Bey, heyeti murahhasa riyaseti vazifesile, Avrupadaki seyahati esnasında yaptığı muhtelif temasların kendisinde hâsıl ettiği intibaata göre, İtilâf Devletlerle prensiplerimiz dahilinde anlaşmak imkânı bulunduğu kanaatinde ısrar ediyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları temine medar olabileceğini dermeyer ediyordu. Bunun üzerine kendisine şu hususî mektubu yazdım:

Amasya Meb'usu Bekir Sami Beyefendiye 19/5/1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şimdiye kadar muhtelif vesile ve vasıtalarla bütün âleme ilân edilmiş olan prensipleri malûmu âliniz olup bu prensiplerin hututu esasıyısı şu kısa cümle ile kabili ifadedir: "Malûm olan hududu millîyemiz dahilinde memleketimizin tamamîyetini ve milletin istiklâli tammunu temin etmek." Heyeti murahhasa riyaseti vazifesile vukubulan son seyahat ve temaslarınızın sizde hâsıl ettiği tesirat ve intibaata nazaran Hükûmâtı İtilâfiyenin mevzu prensiplerimizi ihlâl etmeksizin memleketimizle anlaşmaya mütemayil oldukları kanaatinde bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müteliflerin bu temayülâtına delâlet edecek ciddî ve samimî aşar ve netayici henüz görememektedir. Bu bapta tahminatınızın tahakkukuna imkân bahşolacak bir zemin bulmanız mümkün olduğu takdirde, bu neticenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti tarafından memnuniyetle kabul edilebileceğini temin eylerim Efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupaya gitti. Bu seyahatinden de bir fayda hâsıl olmadı. Yalnız, Ankarada Mösyö Franclin Bouillion ile cereyan eden müzakerat, Bekir Sami Beyin Pariste bazı teşebbüsatile işkâl edilmekte olduğu anlaşılması üzerine, hükûmetçe Bekir Sami Beyin, bir vazîfei resmîyesi olmadığıнын, ajansla ilânı zarurî görülmüştür.

Bekir Sami Bey, ikinci defa Avrupada bulunduğu sırada, bana bazı iş'aratta bulunduğu gibi avdetinde de bir rapor vermişti. Gerek iş'aratında ve gerek raporunda tesadüf edilen bazı mütalealar, maatteessüf Bekir Sami Beyin, Türk milletinin takip ettiğimiz emel ve mefkûresini, tamamen ihata etmiş ve o daire dahilinde hareket eylemekte bulunmuş olduğunda şüphe ve tereddüdü mâni mahiyette değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupada aldığı tesirat ve intibaata göre beyanı mütalea ediyordu.

başarılı da olmuşlardır. Bekir Sami Beyin Londrada konferans görüşmelerinden çok ayrı ayrı görüşmelerle uğraştırıldığı anlaşılıyor. Millî hükûmetin ilkeleriyle, Dışişleri Bakanı olan kişinin tuttuğu yol arasındaki fark, üzülerak söylemeliyim ki anlaşılabilir niteliktedir.

Bekir Sami Bey; bu anlaşmalarla, Ankaraya döndüğü zaman, durumun çok dikkatimi çektiğini ve beni şaşırtdığını açıkça söylemeliyim. Bekir Sami Bey, imza koyduğu sözleşmelerde yazılı olanların ülkenin yüksek çıkarlarına uygun olduğu kanısını belirtiyor ve bunu Mecliste de savunup kanıtlayabileceğini iddia ediyordu. Kanısının yerinde olmadığı, iddiasında mantık bulunmadığı kuşkusuzdu. Düşüncelerinin Meclisce benimsenmeyeceğinden başka Dışişleri Bakanlığından düşürüleceği de kesindi. Ama Meclisi, siyâsi sorunların görüşülüp tartışılmasına boğmayı o günlerin durumuna uygun görmediğimden; Bekir Sami Beye yaptıklarındaki yersizliği kendim söyleyerek Dışişleri Bakanlığından çekilmesini önerdim. Bekir Sami Bey, bu önerimi kabul ederek çekilme yazısını verdi.

Ama, Bekir Sami Bey, Delege Kurul Başkanı göreviyle, Avrupadaki gezisi sırasında yaptığı çeşitli görüşmelerin kendisinde oluşturduğu izlenime göre, İtilâf Devletlerle ilkelerimize uygun olarak anlaşmak yolu bulunduğu kanısında direniyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları sağlayabileceğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım:

Amasya Meb'usu Bekir Sami Beyefendiye 19/5/1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şimdiye kadar çeşitli elverişli durumlardan yararlanarak ve çeşitli araçlarla bütün dünyaya duyurulmuş olan ilkelerini bilirsiniz. Bu ilkelerin ana hatları şu kısa cümle ile anlatılabilir: "Bilinen ulusal sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamak." Delege Kurul Başkanı göreviyle yaptığınız son yolculuk ve görüşmelerin sizde bıraktığı etki ve izlenimlere göre İtilâf Devletleri Hükûmetlerinin saptanmış olan ilkelerimizi bozmaksızın memleketimizle anlaşmaya eğilimli oldukları kanısında bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilâf Devletlerinin bu eğilimlerini gösterecek güvenilir gerçek davranış ve belirtileri daha görememektedir. Bu konudaki sanılarınızın gerçekleşmesine yol açabilecek bir ortam bulabilirsiniz, bu sonucun Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti tarafından sevinçle kabul edilebileceğini inanmanızı isterim Efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra tekrar Avrupaya gitti. Bu gezisinden de bir yarar çıkmadı. Yalnız, Ankarada Mösyö Franclin Bouillion ile yapılan görüşmelerin, Bekir Sami Beyin Pariste bir takım girişimleri yüzünden güçlüğü uğradığı anlaşılması üzerine, hükûmetçe Bekir Sami Beyin, bir resmî görevi olmadığıнын, ajansla duyurulması zorunlu bulunmuştur.

Bekir Sami Bey, ikinci kez Avrupada bulunduğu sırada, bana bazı şeyler bildirdiği gibi dönüşünde de bir rapor vermişti. Gerek bana bildirdiklerinde ve gerek raporunda rastlanılan bazı düşünceler, Bekir Sami Beyin, yazık ki Türk milletinin gerçekleştirmeye çalıştığı emel ve ülküsünü, tam olarak kavramamış ve ona göre davranmakta olmadığı yolundaki kuşkuları önleyecek nitelikte değildi.

Bekir Sami Bey, Avrupada aldığı etkiler ve izlenimlere göre düşünce yürütüyordu.

12 Ağustos 1337 tarihli bir şifre telgrafnamesinde, bizim siyasetimizi tenkit ettikten sonra diyordu ki: "Henüz fırsat elde iken âkilâne bir siyaset takibi, memleketi düştüğü girdabi azîmden kurtarabilir. Vukuat tamamile tetkik edilerek selâmeti memleket namına bir hattı hareket elzemdîr. Aksi takdirde, tarih ve millet nazarında mes'uliyetten hiçbirimiz kurtulamayız.

Saadeti millet ve selâmeti islâmiyet namına musîp bir hattı hareketin ittihaz ve bir an evvel tebliğ buyurulmasını rica eylerim".

Bekir Sami Bey, herçibadabat sulh yapmak tarafları oldu. Bu noktai nazarını, 24 Kânunuevvel 1337 tarihli raporunda şu suretle izah ediyordu:

"... devamı harbin bu memleketi, milletin mevcudiyetini tehlikeye koyacak kadar tahrip ve imha edeceği ve bütün iktihâm edilen fedakârlıkların beyhude izaa edilmiş olacağı fikri kavisindedim. Harbin idamesi, harici ve dahili düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâyâ ve mesaibi kendi kendine milletin başına celp ve davet eyleyeceğine bütün mevcudiyetimle kaniim. Zatı Samilerinin uhdesine düşen vazife dünyada hemen hiçbir recülî siyasînin duşî iktidarına tahmil edilmeyen en ağır bir yükür. Tarihte beş, altı asırda değil, belki on, on beş asırda bir ferde ancak kısmet olabilen bir vazife deruhde buyuruldu. İf-rat ve tefritin sakınarak bugünkü faideye, müstakbelin menafii hakikiyesini feda etmiyerek, Türklük ile beraber bütün âlemi islâmiyetin istikbalini temin için, pek yakın bir zamanda ma-aziyyadetin istihsalî mümkün gayei millîye ve islâmîyeyi kurtarmak ve tahkim eylemek için, hatta muvakkaten fedakârlığı bile kabul eylemek, sayesinde, tarihi âlemde lâyemut bir nam kazanmak ve müceddidi bünyanı islâmîyet olmak Zatı Fahimaneleri için mümkündür. Aksi halde, Türk milleti ve dolayisile bütün âlemi islâmîyet mahkûmu esaret ve zillet olacağı ben-denizce şüphesizdir. İsminizi ilâ yevmilkiyam bütün ensali islâmîye için Hazreti Fahri Kâinat Efendimizden sonra en mukaddes bir nam ve yadîgâr olmak üzere terketmek şerefini ve fırsatını kaybetmemenizi, saikai hamiyet ve islâmîyet olarak arzetmeyi bir vazifei mukaddese addederim Efendim Hazretleri."

Bütün bu mütaleatin hulâsası, felâketten, zilletü esaretten kurtulmak için kendisinin Londrada yaptığı mukavelenameler hududu dahilinde millî müca-deleye nihayet vermeyi teklif ediyordu.

Efendiler, Bekir Sami Beyin bu mütaleatı bende müsbet tesir hâsıl etme-mişti. Dermeyan ettiği fikirler ve tarzı muhakemeler, kendisile müzakere ve münakaşayı dahi bilüzum ve bifayda telâkki ettirmişti.

*
* *

Efendiler, heyeti aliyenizi biraz da Büyük Millet Meclisi dahilinde cereyan etmekte olan ahval ile temasa getirmek istiyorum. Malûmu âlinizdir ki, Birinci Büyük Millet Meclisine, milletçe aza intihap olunurken Anadolu ve Rumeli Mü-dafaai Hukuk Cemiyetinin heyetleri de müntehibi sâniler meyanında bulundular. Buna nazaran, denilebilirdi ki Büyük Millet Meclisi, heyeti umumîyesile, aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetinin siyasî bir grubu mahiyetinde idi. Filhakika, bidayette bu yolda hareket edilmişti. Meclis heyeti umumîyesinin umdei esasiyesini, cemiyetin umdei esasiyesi teşkil ediyordu. Malûmdur ki, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit olunan esasat, son İstanbul Meclisi Meb'usanunca kabul ve teyit olunup, Misakı Millî namı altında, zübde edilmiş idi. Bu esasat, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o daire dahilinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlîni temin edecek sulhü müsalemeyi istihsale çalışılıyordu. Fakat, zaman geçtikçe, Mecliste müş-terek mesainin temin ve tanziminde müşkülât zuhûr etmeye başladı. En basit

12 Ağustos 1921 tarihli bir şifre telgrafında, bizim politikayı eleştirdikten sonra diyordu ki: "Daha fırsat elde iken akıllıca bir siyaset gütmek, memleke-ti karşılaştığı büyük tehlikeden kurtarabilir. Olaylar bütününü incelenerek ülkenin esenliğine yarayacak bir yol izlemek zorunludur. Yoksa, tarih ve mil-let önünde sorumluluktan hiçbirimiz kurtulamayız.

Milletin mutluluğu ve Müslümanlığın esenliğini sağlayacak bir yol tutul-masını ve bir an önce bildirilmesini rica ederim."

Bekir Sami Bey, ne pahasına olursa olsun barış yapmaktan yana idi. Bu görüşlerini, 24 Aralık 1921 tarihli raporunda şöylece açıklıyordu:

"... savaşın sürüp gitmesi bu memleketi, milletin varlığını tehlikeye koyacak kadar yı-kıp yok edeceği ve katlanılan bütün özverilerin boşuna yapılmış olacağını kesinlikle düşün-mekteyim. Savaşın sürdürülmesi, dış ve iç düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz belâları ve yıkımları kendi kendine milletin başına çekeceğine bütün varlığımla inanıyorum. Size düşen ödev dünyada hemen hiçbir politikacının sırtına yükletilme-yen en ağır bir yükür. Tarihte beş, altı yüzyılda değil, belki on, onbeş yüzyılda bir kişiye an-cak kısmet olabilen bir görevi üstlendiniz. Her türlü aşırıktan sakınarak bugünkü yararlar uğruna, geleceğin gerçek çıkarlarını feda etmiyerek, Türklük ile birlikte bütün İslâm dün-yasının geleceğini güven altına almak için, pek yakın bir zamanda fazlasıyla elde edilebile-cek olan millet ve İslâmlık amacını kurtarmak ve güçlendirmek için, hatta geçici olarak ba-zı isteklerden vaz geçmek, yoluyla, dünya tarihinde ölümsüz bir san kazanabilir ve Müslü-manlık yapısının yenileyicisi olabilirsiniz. Yoksa, Türk Milleti ve dolayisile bütün İslâm dünyasının tutsaklığa ve aşağılık bir duruma düşeceği bence kesindir. İsminizi kıyamet gününe kadar bütün Müslüman kuşaklar için Peygamberimizden sonra en kutsal bir san ve ar-mağan olmak üzere bırakmak şerefini ve fırsatını yitirmemenizi, yurtseverlik ve Müslüman-lık gereği bildirmeyi bir kutsal görev sayarım Efendim Hazretleri."

Bütün bu düşüncelerin özeti, yıkımdan, aşağılıktan tutsaklıktan kurtul-mak için kendisinin Londrada yaptığı sözleşmeler sınırları içinde ulusal sava-şıma son vermeyi öneriyordu.

Efendiler, Bekir Sami Beyin bu düşünceleri bende olumlu etki yapma-mıştı. İleri sürdüğü düşünceler ve düşünme şekli kendisile görüşüp tartışmayı bile gereksiz ve yararsız saydırmıştı.

*
* *

Efendiler, yüksek topluluğunuza biraz da Büyük Millet Meclisi içinde geçmekte olan olaylara ilişkin bilgi vermek istiyorum. Bilirsiniz ki, Birin-ci Büyük Millet Meclisine, milletçe üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin kurulları da ikinci seçmenler arasındaydı. Buna göre, denilebilirdi ki Büyük Millet Meclisi, bütününü aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneğinin siyasî bir grubu niteli-ğinde idi. Gerçekten, başlangıçta böyle davranılmıştı. Meclis genel kuru-lunun temel ilkesini, Derneğin temel ilkesi oluşturuyordu. Bilinir ki, Er-zurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meb'uslar Meclisince kabul edilip pekiştirilerek, Ulusal Ant* adı altında özetlenmiş-ti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilerek, o çerçeve içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağ-la-yacak barışın sağlanmasına çalışılıyordu. Ama, zaman geçtikçe, Mecliste

* Misakı Millî

Bekir Sami Bey, herçibadabat sulh yapmak tarafları idi

Mecliste belirlemeye başlayan siyasî gruplar

Bekir Sami Bey, ne pahasına olursa olsun barış yapmak yanlısı idi

Mecliste belirlemeye başlayan siyasî gruplar

meselelerde âra teşettüt ediyor, Meclisten iş çıkamıyordu. Bazı zevat buna çare olmak üzere 1336 senesi evasıtında birtakım teşekküller vücuda getirmek teşebbüsüne başladılar. Bütün bu teşebbüsler, Meclis müzakeratının muntazam cereyanını temin etmek ve mevzu mesail hakkında ârayı teksif ederek, müsbet iş çıkarmak gayesine matuf bulunuyordu.

Bilmünasebe arz etmiştim ki, ilk Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza menşe teşkil eden 13 Eylül 1336 tarihli bir programı, Meclise takdim etmiştim. Bu programın, Mecliste 18 Eylülde okunan kısmından başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin mahiyeti esasiyesini ve usulü idare hakkındaki noktai nazarları tesbit eden ve Meclisin küşadını müteakıp kıraat ve kabul olunan tahririni de, bu kısım ile beraber, halkçılık programı unvanı altında tab ve neşrettirmiştim. Arzettiğim teşekküller, benim bu programımdan mühlhem olarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tespit etmeye başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu teşekkülâtın bellibaşlılarının isimlerini sayayım:

- a) Tesanüt Grubu;
- b) İstiklâl Grubu;
- c) Müdafai Hukuk Zümresi;
- d) Halk Zümresi;
- e) Islahat Grubu;

Bu hiziplerden başka, isimsiz olarak, hususî maksatlar etrafında bazı küçük teşekküllerin de hali faaliyette buldukları mahsus idi.

Efendiler, bu isimlerini saydığım hiziplerin herbiri Meclis müzakeratında temini inzibat ve tevhidî âra maksadile teşekkül etmiş oldukları halde mevcudiyetleri aksini bais oluyordu.

Filhakika adetleri çok, azaları mahdut olan bu hizipler, birbirile müsabakaya kalkışmışlar ve çökdiğerini dinlememek yüzünden adeta Mecliste bir sürüş vücuduna sebep olmaya başlamışlardı. Bilhassa Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Meclisten çıktıktan sonra, yani Kânunusani 1337 evahirinde, Meclis azalarının ve teşekkül eden hiziplerin, her meselede aleltlak iştirak ve ittihadî mesailerini temin etmek, bir kat daha müşkül olmaya başladığı görülüüyordu. Çünkü, Misakı Millînin tesbit ettiği esasatta, bilâkaydüşart müttehit ve müttefik olan fikirler ve emeller, Teşkilâtı Esasiye Kanununun vazettiği noktai nazarlarda tamamen iştirak etmiş manzarasını arz etmiyordu. Mevcut hizipleri birleştirmek veyahut mevcut hiziplerden birini takviye ederek iş görmek için, bilvasıta çok çalıştım. Fakat, bu suretle hâsıl olan neticelerin payidar olamadıkları görüldü. İşe bizzat müdahale zarurî olmaya başladı. Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu unvanile bir grup teşkiline karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir madde esasiye koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta; grup, Misakı Millî esasatı dairesinde memleketin tamamîyetini ve milletin istiklâlini temin edecek sulhü müsalemeti istihsal için, milletin bilcumum kuvayı maddiye ve manevîyesini icab eden hedeflere tevcih ve istimal edecek ve memleketin resmî ve hususî bilûmum teşkilât ve tesisatını bu maksadı esasiye hâdim kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta; grup, devlet ve milletin teşkilâtını, Teşkilâtı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tesbit ve ihzara sâyedecektir.

Efendiler, bütün hizipleri ve Meclisin ekser azasını davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini temin ettim. Bu işaret ettiğim madde esasiyeye ve bun-

birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler çıkmaya başladı. En önemsiz konularda oylar dağılıyor, Meclisten iş çıkamıyordu. Bazı kişiler buna çıkar yol bulmak için 1920 senesi ortalarında birtakım örgütler kurmaya giriştiler. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürümesini sağlamak ve ele alınan konular üzerinde oyları birleştirip, olumlu iş çıkarmak amacına yönelik bulunuyordu.

Yeri gelince söylemiştim ki, ilk Anayasanın kaynağı olan 13 Eylül 1920 tarihli bir programı, Meclise sunmuşum. Bu programın, Mecliste 18 Eylülde okunan bölümlerden başka, buna da esas olmak üzere, Büyük Millet Meclisinin temel niteliği ve yönetim yöntemi hakkındaki görüşleri saptayan ve Meclisin açılmasından sonra okunup kabul edilen önerimi de, bu bölümle birlikte halkçılık programı adı altında bastırıp yayımlatmışım. Bildirdiğim örgütler, benim bu programımdan esinlenerek birtakım adlar takınmaya ve programlar saptamaya başladılar. Bir fikir vermiş olmak için bu örgütlerin bellibaşlılarının isimlerini sayayım:

- a) Dayanışma Grubu
- b) Bağımsızlık Grubu
- c) Hakları Savunma Grubu
- d) Halk Grubu
- e) Reform Grubu

Bu gruplardan başka, isimsiz olarak, özel amaçlar etrafında bazı küçük örgütlerin de çalışmakta olduğu seziliyordu.

Efendiler, bu isimlerini saydığım hiziplerin hepsi de Meclis görüşmelerinde düzen ve oyların dağılmamasını sağlamak amacıyla kurulmuş oldukları halde varlıkları tersine sonuç veriyordu.

Gerçekten sayıları çok üyeleri az olan bu gruplar, birbirile yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden hemen hemen Mecliste bir kargaşa çıkmasına neden olmaya başlamışlardı. Özellikle Anayasa, Meclisten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve kurulan grupların, genel olarak görüşmelere katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın, bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülüüyordu. Çünkü, Ulusal Ant'in saptadığı ilkelerde, kayıtsız şartsız birlik olan düşünceler ve emeller, Anayasanın koyduğu prensiplere bütünüyle katılmış görünümü vermiyordu. Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama, bu yoldan elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe benim karışmam zorunlu olmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir temel madde koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta; grup, Ulusal Ant ilkeleri içinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barış elde etmek için, milletin tüm nesnel ve tinsel güçlerini gereken hedeflere yöneltecek ve bu amaçla kullanacak ve memleketin resmî ve hususî bütün örgüt ve kuruluşlarını bu temel amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

İkinci nokta grup, devlet ve milletin örgütlerini, Anayasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptayıp hazırlamaya çalışacaktır.

Efendiler, bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Belirttiğim bu ana madde ve bundan sonra

dan sonra grubun nizamnamei dahilisine ait olan maddeler, 10 Mayıs 1337 günü vukubulan içtimada kabul olundu. Grup heyeti umumîyesinin intihabile, grubun bizzat riyasetini de deruhde etmiştim.

Efendiler, memleket dahilinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mevcut olduğu gibi, onun, Mecliste aynı unvan altında bir de siyasi grubu teşekkül etmiş oldu. İstanbul Meclisi Meb'usanının yapmaktan içtinap ettiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankarada yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin bütün müddeti devamınca, hükümetin ifayı vazife etmesine hâdim olabilmıştır. Fakat, grup nizamnamesi madde-i esasiyesinin ihtiva ettiği ikinci noktayı manidar bulanlar oldu. Bu gibiler, mahsusatlarını ifşa etmemekle beraber, bu noktada mündemiç mana ve maksudun husulpezir olmaması için derhal faaliyete geçmekte teahhur etmediler. Menfi faaliyet diye tavsif edebileceğimiz bu nevi teşebbüsât, iki suretle vukubulmakta idi.

Birincisi; grubun dahilinde efkârı ifşbat ve aleyhte ihzar tarzında oluyordu.

İkincisi; memleket dahilinde ve yine teşkilâtımız içinde.. bu noktayı izah eden en bariz misali, Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendinin ve bazı arkadaşlarının, grubun teşekkülünden evvel Teşkilâtı Esasiye Kanununun çıkmasını müteakıp aldıkları teşebbüs teşkil eder. Arzu ederseniz bu hususta bir nebze arzı malûmat edeyim.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Heyeti Merkeziyesinin unvanını tadil etti. Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti dedi. Mevcut cemiyet esasatının başına da, hilâfet ve saltanat makamının ve şekli devletin temini mahfuziyetine müteallik birtakım ilâvelerde de bulunmuş, bu teşebbüsünü diğer vilâyetlere, bilhassa şark vilâyetlerine de birtakım beyannameler göndererek teşmile kalkışmıştır. Ben, bundan haberdar olur olmaz, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın nazarı dikkatini celbettim. Hoca Raif Efendiyi ve arkadaşlarını ikaz ve bu nevi teşebbüstantan sarfınazar ettirmesini rica ettim.

Sarıkamışta bulunan Kâzım Kara Bekir Paşa ile Erzurumda bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı muhaberat cereyan ettikten sonra Raif Hoca, bizzat Paşanın karargâhına gitmiş, orada muhafazai mukaddesat unvanının istimalindeki esbabı izah ederken demiş ki, maksat, hukuku hilâfet ve padişahiye muhafaza etmek ve memleket ve âlemi islâmın hayatı hazıra ve müstakbelesi için azîm teşettüt ve mahzurları davet eden cümhuriyet şekinden kat'iyen sakınmaktır. Hoca, "Büyük Millet Meclisinde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk Grubu maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin cümhuriyete inkilâbını istihdaf eylediği mahsustur." mütaleasında bulunduktan sonra, bu gibi teşebbüsâtı mutâ tanımamakta, mazur olduklarını bildirmiş..

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu malûmatı veren 11 Temmuz 1337 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da, dermeyeran eylediği mütaleat meyanında diyordu ki: "Şekli hükûmete ait esasatı, Büyük Millet Meclisince kabul edilen Teşkilât Esasiye Kanununun tespit etmiş olduğu görülüyor. Halbuki bendeniz, bu kanun muhteviyatının nihayet bir fırka programı halinde kalmasını, kabiliyeti amelîyesinde zuhûrunu tahmin ettiğim müşkülâta karşı, daha faydalı buluyorum. Bu fik-

grubun iç tüzüğüyle ilgili olan maddeler, 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul olundu. Grup genel kurulunca seçilerek, grubun başkanlığını da üzerime almıştım.

Efendiler, memleket içinde Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği olduğu gibi, onun, Mecliste aynı ad altında ve bir de siyasi grubu kurulmuş oldu. İstanbul Meb'uslar Meclisinin yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankarada yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisinin çalıştığı sürece, hükümetin iş görmesine yardımcı olabilmıştır. Ama, grup tüzüğünün ana maddesindeki ikinci noktadan kuşkulananlar oldu. Bu gibiler, özel düşüncelerini açığa vurmamakla birlikte, bu noktadaki anlam ve amacın gerçekleşmemesi için derhal işe girişmekte gecikmediler. Olumsuz çalışmalar diyebileceğimiz bu türden girişimler, ortaya iki yoldan çıkıyordu.

Birincisi; grubun içindeki düşünceleri karıştırma ve görüşülecek konulara karşı hazırlık yapma biçiminde oluyordu.

İkincisi; memleket içinde ve yine örgütümüz içinde.. bunu açıklayan en belirgin örnek, Erzurum Meb'usu Hoca Raif Efendinin ve bazı arkadaşlarının, grubun kuruluşundan evvel Anayasanın çıkmasından sonra yaptıkları girişimlerdir. İsterseniz bu konuda biraz bilgi sunayım.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği Erzurum Heyeti Merkez Kurulunun adını değiştirdi. "Kutsal Değerleri Koruma Derneği" dedi. Eldeki dernek tüzüğünün başına da, halifelîğin ve padişahlığın ve devlet biçiminin dokunulmazlığına değinen birtakım ekler de yapılmış, bu girişimini öbür illere, özellikle doğu illerine de birtakım bildirgeler göndererek yaymaya kalkışmıştır. Ben, bunu öğrenir öğrenmez, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın dikkatini çektim. Hoca Raif Efendiyi ve arkadaşlarını uyarmasını ve bu tür girişimlerden vaz geçirtmesini rica ettim.

Sarıkamışta bulunan Kâzım Kara Bekir Paşa ile Erzurumda bulunan Hoca Raif Efendi arasında, bazı yazışmalar olduktan sonra Raif Hoca, bizzat Paşanın karargâhına gitmiş, orada kutsal değerleri korumak adının kullanılmasının nedenlerini açıklarken demiş ki, amaç, halifelîğin ve padişahlığın haklarını korumak ve memleket ve İslâm dünyasının bugünü ve geleceği için büyük uyuşmazlıklara ve sakıncalara yol açan cumhuriyetten kesin olarak sakınmaktır. Hoca, "Büyük Millet Meclisinde kurulan Hakları Savunma Grubunun amacının halifelik ve padişahlığın cumhuriyete dönüştürülmesini hedef aldığı sezilmektedir." düşüncesini belirttikten sonra, bu gibi girişimlere uyamıyacıklarını, bildirmiş.

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu bilgiyi veren 11 Temmuz 1921 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da, ileri sürdüğü düşünceler arasında diyordu ki: "Hükümet biçimiyle ilgili ilkeleri, Büyük Millet Meclisince kabul edilen Anayasanın saptamış olduğu görülüyor. Oysa ben, bu kanun içeriğinin daha çok bir fırka programı niteliğinde kalmasını, uygulamaya kalkılırsa ortaya çıkacağını kestirdiğim güçlüklerle karşı, daha yararlı buluyorum. Bu düşüncemi çok iyi ta-

Hoca Raif Efendi
"Kutsal Değerleri Koruma Derneği"
kuruyor

Kâzım Kara Bekir Paşa, Devlet biçiminde tarihsel değişiklik girişimlerinde asker ve sivil ileri gelenlerin gereği gibi görüşleri alınmalıdır diyor

Hoca Raif Efendi
"Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti" teşkil ediyor

Kâzım Kara Bekir Paşa, Devlet şeklinin tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde ricali askeriye ve mülkiyenin lâzımı gibi müteleası alınmalıdır diyor

rimi yakinen nüfuz edebildiğim muntıkam efkâr ve hissiyatına göre mücmelen izah etmek isterim. Mecliste Teşkilâtı Esasiye Kanunu taraflarlığıle teşekkül eden gruba dahil olan ekser zevat; yeni bir inkılâbı idaride memleket mukadderatına amil olmak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak bin hizbi kalil yeni teşkilât fikirlerini terviç eder. Meb'usların Teşkilâtı Esasiye Kanununa taraftarlıkları, ancak fikri zatileri olabilir. Devlet şeklinin bu azîm ve tarihî tebeddülâtı teşebbüslerinde, memleket mukadderatı hayatîyesinde, mes'ul ve müşterek olan ricali askerîye ve mülkîyeden ve Müdafaaî Hukuk merkezlerinden lâzımı gibi mütaleat alınması ve fevkalâde bir mecliste tetkikini müteakıp keyfiyetin bir karara raptolunması lâzımdır kanaatindeyim."

Efendiler, kat'î zaferden sonra da İkinci Büyük Millet Meclisi, cümhuriyeti ilân ettiği zaman dahi, Kâzım Kara Bekir Paşa İstanbul gazetecilerine beyanatında, ötedenberi gelen hissiyat ve şikâyatını "cümhuriyet ilânını bize sordular" suretinde hulâsa etmekte idi.

Kâzım Kara Bekir Paşa, mütaleat ile, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, millet tarafından fevkalâde salâhiyetlerle mezun kılınan azadan mürekkep fevkalâde bir meclis olduğunu unutmış gibi görünüyor. Böyle bir meclisin vazettiği kanuna, hem de Teşkilâtı Esasiye Kanununa, muarız bulunduğunu ima ediyor. Daha garibi, teşkilâtı devletin tebeddülünde müessir olacak kararlar alabilmek için, ricali askerîye ve mülkîyenin ve Müdafaaî Hukuk merkezlerinin mütaleaları alınmak lüzumuna kani bulunduğunu söylüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşa, benim Müdafaaî Hukuk Grubuyla alâkama da itiraz ederek "bendeniz Zâtı hamilerinin bu kabîl siyasî firkalara..... işti-rakten berî kalmasına bilhassa taraftarım." dedikten sonra benim, bitaraf bir vaziyet muhafaza eylememi tavsiye ediyor.

Kâzım Kara Bekir Paşanın, bu telgrafına, 20 Temmuz 1337 de cevap verdim. Biraz uzunca olan bu cevabın bazı hususları tenvire medar olacak noktalarını zikretmekle iktifa edeceğim. Cevabımda demiştim ki: "Müdafaaî Hukuk Grubu, memleketin tam istiklâlini temin gibi kısa ve kat'î bir gaye ile vücuda gelmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanununun tatbiki ciheti de, gayesi dahilindedir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu, bütün fûrurâtı idariyeyi ve Türkiye Hükûmetinin vaz'ı hukukîsini ihtiva eden mufassal ve tam bir kanun olmayıp memleketin teşkilâtı mülkiye ve idariyesinde icabatı zamanın istilzam eylediği halkçılık esasını ifade eden bir düsturdan ibarettir. Bu kanunda, cümhuriyeti ifade eden bir şey yoktur. Raif Efendinin saltanat şeklinin cümhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri vehimdir."

İdarei merkeziyenin tevdi edildiği zevat arasında, şahsiyetleri ve ef'ali sabikalarile müstahakkı tenkit olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise, daha müsbet bir ifade ile muhtacı tevsik bir mahiyettedir. Her işi, bütün secayayı idariye ve fezaili şahsiye ile mükemmelen yetişmiş adamlara tevdi etmek, pek kıymetli ve tatlı bir temenni olmakla beraber, muhitimiz için değil, hatta dünyanın en ileri gitmiş milletleri için bile her mahfil, her muntıkâ, her sahibi meslek tarafından şayanı hürmet addedilecek bu kadar çok adam bulmak gayrikabildir. Mevhum ve gayrimüsbet efkâr ve müddeayat ile memleketin mabihülîstinadı olacak yegâne kuvvet ve teşkilâtı, duçarı zâfedecek tedabire tevessül etmek, eğer ca-

nıyabildiğim bölgemin düşünce ve duygularına göre özetle açıklamak isterim. Mecliste Anayasa yandaşlığıyla kurulan gruba girenlerin çoğu; yeni bir yönetim devriminde memleketin kaderinde rol almak hevesinde görünenlerdir. Halk arasında, ancak çok küçük bir azınlık yeni örgüt düşüncelerini uygun bulur. Meb'usların Anayasadan yana olmaları, olsa olsa kişisel düşünceleri olabilir. Devlet biçiminin böyle büyük ve tarihsel nitelikte değiştirilmesi girişimlerinde, memleketin ölüm ve kalım kaderinde, sorumlu ve birlikte olan asker ve sivil ileri gelenlerden ve Hakları Savunma merkezlerinden gereği gibi ne düşündüklerinin sorulması ve olağanüstü bir mecliste incelenmesinden sonra konunun bir karara bağlanması gerekir kanısındayım."

Efendiler, kesin zaferden sonra da İkinci Büyük Millet Meclisi, cumhuriyeti ilân ettiği zaman bile, Kâzım Kara Bekir Paşa İstanbul gazetecilerine verdiği demeçte, ötedenberi süren duygu ve yakınmalarını "cumhuriyet ilânını bize sordular" diye özetlemekteydi.

Kâzım Kara Bekir Paşa, düşünceleriyle, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, millet tarafından olağanüstü yetkilerle görevlendirilen üyelerden kurulu olağanüstü bir meclis olduğunu unutmış gibi görünüyor. Böylece bir meclisin koyduğu kanuna, hem de Anayasaya, karşı olduğunu sezinletecek biçimde konuşuyor. Daha şaşılacak yönü, devletin örgütlerinin değiştirilmesinde etkili olacak kararlar alabilmek için, asker ve sivillerin ileri gelenlerinin ve Hakları Savunma merkezlerinin görüşlerinin alınması gereğine inandığını söylüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşa, benim Hakları Savunma Grubuyla olan ilgime de karşı çıkarak "Ben sizin böyle siyasî partilere.....katılmaktan uzak kalmanızı özellikle uygun görüyorum." dedikten sonra benim, yansız bir tutum sürdürmemi öğütüyor.

Kâzım Kara Bekir Paşanın bu telgrafına, 20 Temmuz 1921 de karşılık verdim. Biraz uzunca olan bu yanıtın bazı konuları aydınlatmaya yarayacak noktalarını tekrarlamakla yetineceğim. Yanıtımda demiştim ki: "Hakları Savunma Grubu, memleketin tam bağımsızlığını sağlamak gibi kısa ve kesin bir amaçla kurulmuştur. Anayasanın uygulanması da, amacının içindedir. Anayasa, bütün yönetim kollarını ve Türkiye Hükûmetinin hukukî durumunu kapsayan ayrıntılı ve tam bir kanun olmayıp memleketin sivil yönetim örgütlerinde zamanın gerektirdiği halkçılık ilkesini ortaya koyan bir kuraldır. Bu kanunda, cumhuriyeti belirleyen bir şey yoktur. Raif Efendinin padişahlığın cumhuriyetçiliğe dönüştürüleceğinin sezinlenmekte olduğu hakkındaki düşüncesi kuruntudur."

Yönetim merkezlerinde görevlendirilen kişiler arasında, kişilikleri ve geçmişleri yönünden eleştirilmesi gerekli olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise, daha inandırıcı sözlerle kanıtlanmak gerekir. Her işi, bütün yönetsel yetenekler ve kişisel erdemleri ile kusursuz yetişmiş adamlara vermek, pek değerli ve tatlı bir istek olmakla birlikte, yalnız bizim çevremiz için değil, hatta dünyanın en ileri milletleri için bile her çevre, her bölge, her meslek sahibi tarafından saygıdeğer sayılacak bu kadar çok adam bulmak olanak dışıdır. Hayal ürünü ve kanıtlanmamış düşünceler ve savlarla memleketin dayanağı olacak tek güç ve örgütü, yıpratılacak yollara başvurmak, eğer cahilce bir delilik değilse, her halde bir

hilâne bir cinnet değilse, her halde bir hıyanet olarak telâkki edilmelidir. Malûmu devletlerdir ki, ilerlemek yolunda vukubulacak her mühim teşebbüsün, kendine göre mühim mahzurları vardır. Bu mahzurların haddi aşgariye indirilmesi için tedabir ve teşebbüsatta kusur etmemek lâzımdır."

Bundan sonra Efendiler; Teşkilâtı Esasiye Kanunu yapılırken, ricali mülkîye ve askerîyeden ve Müdafaa-i Hukuk manzumesinden rey almak hususundaki fikrimi şöyle izah ettim: "Malûmu devletleri olduğu üzere bir hükûmet şeklinde yaşıyoruz ve onun bütün mefhumlarına tebaiyet mecburiyetindeyiz. Kanunun Meclis encümenlerinden sonra heyeti umumiyede geçen münakaşatında tebellür edecek şekil üzerine, uzaktan telâkki edilecek efkâr ile icrayı tesire imkân olmadığı elbette teslim buyrulur."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Teşkilâtı Esasiye Kanununun yapılmasındaki isticalin ve bunun tatbikindeki müşkülâtın ve hilâfet ve saltanat meselesi hakkındaki noktai nazarın izahını da talep etmişti. Bu noktalara ait cevaplarımda demiştim ki: "Teşkilât Kanununun yapılmasında istical telâkki buyrulmuş tarzı hareketin hikmeti; bütün dünyada ve memleketimizde mahsus olan halkçılık cereyanını, esaslı bir şekil üzerinde tesbit ile bu mevzuda başka ihtilâta mahal vermemek ve aynı zamanda asırlardan beri mütemadiyen naehiller elinde suis-timal edilen hukuku milliyeyi siyanet için, bu hukukun sahibi aslısi olan millette de hakkı kelâm bahşeylemek ve bu yüksek fikrin inkişafı için şeraiti hazırai fevkalâdeden istifade eylemektir."

Kanunun ciheti tatbikiyesindeki imkânın derecesini ölçmek için de, bu işle iştigale fırsat bulacakların azim ve kabiliyeti iradiyesini mevzuubahs eylemek lâzımgelir.

Hilâfet ve saltanat meselesi, bir mesele esasiye olarak mevcut değildir. Mevzuubahs olan mesele, hükümdarın hukuku olup onun tayin ve tahdidini için son birkaç asrın tecarübü ve devlet mefhumundaki millet hukukunun manayî hakikîsi âmîl olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturu-muz yoktur."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, grup reisi olmayıp bitaraf kalmaklığım hususundaki teklifine de verdiğim cevapta, şu mütaleatı serdetmiştim: "Meclisi Meb'usan mahiyetinde bir meclisin reisi bulunmuyorum. Böyle dahi olsa bir fırkaya mensubiyet tabiidir. Halbuki Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti icrayesi de bulunduğundan nev'ama hükûmet mahiyetindeki bir meclisin reisi bulunmaktayım. İcraî bir reis için bir ekseriyet fırkasının mensubu bulunmak elzemdir. Buna nazaran mufassal bir programla ortaya atılmış siyâsî bir fırkanın da reisi olabilir. Bütünü hüviyetimle karışmış bulunduğum cemiyetten ayrılmaklığım imkân olmadığı gibi o cemiyetin mevlûdu olan grup dahilinde bulunmaklığım da zarurîdir. Esasen grup, hemen Meclis heyeti umumîyesine yakın bir ekseriyeti azîmeyi ihtiva etmektedir. Hariçte kalanlar Erzurum Meb'uslarından Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç emsalinden ve tavri hareketlerinde serbest kalmak isteyen bir kısım zevattan ibarettir..."

*
* *

Efendiler, Ankarada bulunan İzzet ve Salih Paşalar bir türlü Ankaraya ısınamadılar. İstanbulda aileleri nezdine terhisimiz için bilâvasıta ve bilvasıta mütemadiyen rica ediyorlar ve İstanbulu avdetlerinde hiçbir vazife siyâsiye almı-

hainlik sayılmalıdır. Siz de bilirsiniz ki, ilerlemek yolunda yapılacak her önemli girişimin, kendine göre önemli sakıncaları vardır. Bu sakıncaların olabileceğince azaltılması için zamanında önlem almak ve girişimde bulunmaktan geri kalınmamalıdır."

Bundan sonra Efendiler; Anayasa yapılırken, sivil ve askerden ileri gelenlerin ve Hakları Savunma örgütlerinin görüşünü almak konusundaki düşüncemi şöyle açıkladım: "Bildığınız gibi bir hükûmetle yaşıyoruz ve onun bütün kavramlarına uymak zorundayız. Kanunun Meclis Komüsyonlarından sonra genel kuruldaki tartışmalarda belirecek biçimi üzerine, uzaktan alınacak düşüncelerle etki yapılamıyacağını elbette kabul edersiniz."

Kâzım Kara Bekir Paşa, Anayasanın yapılmasındaki acelenin ve bunun uygulanmasındaki güçlüklerin ve halifelik ve padişahlık konusundaki görüşün de açıklanmasını istemişti. Bu noktalarla ilgili olarak verdiğim karşılıkta demiştim ki: "Anayasanın yapılmasında acele saydığımız davranışın nedeni; bütün dünyada ve memleketimizde sezilen halkçılık akımını sağlam bir biçim üzerinde saptayarak bu konuda başka karışımlara yer vermemek ve aynı zamanda yüzyıllardan beri durmadan yeteneksizler elinde kötüye kullanılan ulusal haklarımızı korumak için, bu hakların gerçek sahibi olan millete söz hakkı vermek ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için bugünkü olağanüstü şartlardan yararlanmaktır."

Kanunun ne derecede uygulanabilir olduğunu anlamak için de bu işler üzerinde çalışmak fırsatı bulacakların kararlılıklarını ve irade yeteneklerini hesaba katmak gerekir.

Halifelik ve padişahlık sorunu, diye önemli bir sorun yoktur. Söz konusu olan sorun, hüküm sahibi olanın hakları olup onun belirlenip sınırlanması için son birkaç yüzyılın deneyimleri ve devlet kavramındaki millet haklarının gerçek anlamı etken olmalıdır. Bu konu üzerinde şimdilik saptanmış kesin bir il-kemiz yoktur."

Kâzım Kara Bekir Paşanın, grup başkanı olmayıp yansız kalmaklığım yolundaki önerisine de verdiğim yanıtta, şu düşünceleri ileri sürmüştüm: "Meb'uslar Meclisi niteliğinde bir meclisin başkanı değilim. Böyle olsa bile bir partinin üyesi olmak doğaldır. Oysa Büyük Millet Meclisinin yürütme yetkisi de bulunduğundan bir bakıma hükûmet niteliğinde olan bir meclisin başkanıyım. Yürütücü bir başkan için bir çoğunluk partisinin üyesi olmak çok gereklidir. Buna göre ayrıntılı bir programla ortaya atılmış siyâsî bir partinin de başkanı olabilir. Bütün benliğimle karışmış bulunduğum dernekten ayrılmayacağım gibi o dernekten doğan grup içinde bulunmaklığım da zorunludur. Gerçekte grup, hemen hemen Meclis topluluğun tümüne yakın büyük bir çoğunluktadır. Dışarda kalanlar Erzurum Meb'uslarından Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç benzerleri ve tutumlarında serbest kalmak isteyen birkaç kişidir..."

*
* *

Efendiler, Ankarada bulunan İzzet ve Salih Paşalar bir türlü Ankaraya ısınamadılar. İstanbulda ailelerine gönderilmeleri için doğrudan doğruya ve dolaylı olarak durmadan rica ediyorlar ve İstanbulu döndüklerinde hiçbir siyâsî görev

İzzet ve Salih Paşaların İstanbul'da vazife almıyacaklarını taahhüt etmeleri üzerine İstanbul'da dönmemelerine müsaade edildi

yacaklarına dair teminat veriyorlardı. 1337 senesi Mart iptidalarında, İsmet Paşanın bazı hususlar için Ankaraya gelmiş bulunduğu bir sırada, paşalar ricalarını tekrar ettiler. Bir gün İsmet Paşanın huzurunda Heyeti Vekile hali içtimada iken Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle mülakat etmiştir. İzzet Paşa, bizim teklifimiz üzerine İstanbul'da vazife almıyacağına uzunuzadıya izahat ile söz vererek, İstanbul'da ailesi nezidine terhis için rica etmiş, Salih Paşanın da aynı suretle söz vererek serbest bırakılması ricasında bulunduğunu ilâve etmiş.

İsmet Paşa, bu izahat ve ricayı Heyeti Vekileye iblağ etti. Zaten mevcudiyetlerinin mesai milliyemizde şayanı istifade olmadığı, bilâkis Ankarada bir yük, bir sıklet teşkil etmekte buldukları, fazla olarak bazı menfi cereyanlara da sebep teşkil eydikleri anlaşılabilir olduğundan Heyeti Vekile, bu paşaların İstanbul'da avdetlerinde bir mahzur görmedi. Fakat, ben, Ahmet İzzet Paşa ve refikinin verdikleri sözde ciddiyet ve samimiyet olmadığını, İstanbul'da avdetlerinde behemehal İstanbul hükümetinde vazife alarak bizi iz'aca devam edeceklerine kani bulunduğumu söyledim. Namusları üzerine söz veriyor dendi. Şifahen verdikleri sözü, tahriri olarak imzalan tahtında verirlerse müsaade edilmek caiz olacağını beyan ettim. İsmet Paşa, bu teklifimi yanımdaki odada intizar eden İzzet Paşaya iblağ etti. İzzet Paşa, derhal bir kalem, kâğıt alarak kabineden istifa edeceklerini, bir taahhütname olarak yazmış ve imza etmiş ve hatıramda aldanmıyorsam Salih Paşaya da imza ettirmişti.

Ben, bu kısa taahhüdü kâfi görmedim, şifahen söylediği şamil manada değildi ve derakap bunun bir hile olduğuna arkadaşların nazarı dikkatini celbederek, şifahen İsmet Paşaya söylediklerini yazarak imza etsin dedim. İzzet Paşanın şifahen de bu kadar izahat ve teminat verdikten sonra, başka maksat ile bir taahhüt yazmış olacağı tahmin edilmedi ve bu kısa taahhüdü kâfi görülmesi iltimas edildi. İşte İzzet ve Salih Paşalar böyle hileli bir taahhülle İstanbul'a gitmek yolunu temin etmişlerdir.

Filhakika, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'da muvasalatlarını müteakıp istifa ettiler. Fakat pek kısa bir müddet sonra, aynı kabinede, diğer nezaretleri işgal ettiler ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul hükümetinin hariciye nâzırlığını deruhde etmiş olan İzzet Paşa, millet ve memlekete müteveccih büyük bir fenalığın önüne geçmek için, hükümete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım nesayihde bulunuyordu. İzzet Paşaya şu cevabı verdim:

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine 29 Haziran 1337

Telgrafnamenizi Zonguldak İstihbarat Müdürü vasıtasıyla aldım. Vaziyetinizi, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz ahde muhalif gördüm. Yalnız bir nokta, lehinizde tereddüdümü mucip oldu. O da şudur: Deruhdei vazife etmekle hakikaten millet ve memlekete müteveccih azim bir fenalığın önüne geçmiş olmanız ihtimalidir. Çünkü Ankaraya teşrifinizden evvel hüsnü niyetle ve memlekete nafi olabileceğiniz ümidle vazife deruhde etmiş olmanız istinat ettirdiğiniz esbabın ne kadar zayıf olduğunu ilk mülakatımızda takdir ve itiraf buyurmuşunuz. Telgrafnamenizin muhteviyati, sizi bu yeni vaziyete sevkeden esbabı kâfi bir sarahatla göstermiyor. Tavsiye buyurduğunuz hususattan, menafii millet ve memlekete ve aktettiğimiz muahedata velhasıl Misakı Millîmize mutabık olanları, esasen nazarı dikkate tutulmakta ve icabına tevessül edilmektedir. Binaenaleyh, vaziyeti umumîyeye ve zatı devletinize telkin edilmiş olan efkâra nazaran evvelce olduğu gibi bu defa da işgal edilmiş olmaktan korkuyorum. Bu tahmin ve mahkememizi iptal edecek izahata mazhar ve hadisatın ona göre müsbet inkişafatına şahit olursak bahtiyar olacağımızı arz ederim Efendim.

Mustafa Kemal

almıyacaklarına ilişkin güvence veriyorlardı. 1921 senesi Mart başlarında, İsmet Paşanın bazı işler için Ankaraya gelmiş bulunduğu bir sırada, paşalar ricalarını yinelediler. Bir gün İsmet Paşanın katıldığı Bakanlar Kurulu toplantıda iken Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle görüşmüştür. İzzet Paşa, bizim önerimiz üzerine İstanbul'da siyasi görev almıyacağına uzunuzadıya açıklamalarla söz vererek, İstanbul'da ailesine gönderilmesi için rica etmiş, Salih Paşanın da aynı biçimde söz vererek, serbest bırakılması ricasında bulunduğunu eklemiştir.

İsmet Paşa, bu açıklamaları ve ricayı Bakanlar Kuruluna ilettiler. Gerçekten burada bulunmalarının ulusal çalışmalarımızda yararlanabilecek bir niteliği olmadığı, tersine, Ankarada bir yük, bir ağırlık oluşturmakta buldukları, üstelik birtakım olumsuz akımlara da neden oldukları anlaşılabilir olduğundan Bakanlar Kurulu, bu paşaların İstanbul'da dönmemelerinde bir sakınca görmedi. Ama, ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözde ciddilik ve içtenlik olmadığını, İstanbul'da döndüklerinde yüzdeyüz İstanbul hükümetinde görev alarak başımızı ağrıtmayı sürdüreceklerine inandığımı söyledim. Namusları üzerine söz veriyor dendi. Ağızdan verdikleri sözü, yazılı olarak imzalarıyla verirlerse izin vermek uygun olacağını söyledim. İsmet Paşa, bu önerimi yanımdaki odada bekleyen İzzet Paşaya ilettiler. İzzet Paşa, hemen bir kalem, kâğıt alarak hükümetten çekileceklerini, bir yüklenim belgesi olarak yazmış ve imza etmiş ve yanlış anımsamıyorsam Salih Paşaya da imza ettirmişti.

Ben, söz verme belgesini yeter saymadım, ağızdan söylediği gibi kapsamlı anlamda değildi ve hemen bunun bir düzen olduğuna arkadaşların dikkatini çekerek, İsmet Paşaya ağızdan söylediklerini yazarak imza etsin dedim. İzzet Paşanın da sözlü olarak bu kadar açıklama yapıp güvence verdikten sonra, başka amaçla bir yüklenim belgesi yazmış olacağı düşünülmedi ve bu kısa belgenin yeterli görülmesinden yana çıkıldı. İşte İzzet ve Salih Paşalar böyle hileli bir sözvermeyle İstanbul'a gitmek yolunu sağlamışlardır.

Gerçekten, İzzet ve Salih Paşalar İstanbul'da vardıkları görevden çekildiler. Ama pek kısa bir süre sonra, aynı hükümette, başka bakanlıklara geldiler ve bunu bize telgrafla bildirdiler. İstanbul hükümetinin dışişleri bakanlığını üstlenmiş olan İzzet Paşa, millet ve memlekete yönelik büyük bir kötülüğün önüne geçmek için, hükümete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım öğütler veriyordu. İzzet Paşaya şu cevabı verdim:

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine 29 Haziran 1921

Telgrafınızı Zonguldak Haber Alma Müdürü aracılığıyla aldım. Tutumunuzu, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz söze aykırı buldum. Yalnız bir nokta, beni sizden yana duraksattı. O da şudur: görev almakla gerçekten millet ve memlekete yönelik büyük bir kötülüğün önüne geçmiş olmanız olasılığdır. Çünkü Ankaraya gelmenizden önce iyi niyetle ve memlekete yararlı olabileceğiniz umusuyla görev üstlenmiş olmanızı dayandırdığımız nedenlerin ne kadar zayıf olduğunu ilk buluşmamızda anlamış ve teslim etmişiniz. Telgrafınızda yazılanlar, sizi bu yeni tutuma iten nedenleri yeterli bir açıklıkla göstermiyor, öğütlediğiniz şeylerden, millet ve memleket çıkarlarına ve yaptığımız anlaşmalara kısaca Ulusal Andımıza uygun (ilanları, gerçekten dikkate alınmakta ve gereği yapılmaktadır. Bunun için, genel duruma ve size telkin edilmiş olan düşüncelere göre evvelce olduğu gibi bu kez de aldatılmış olmaktan korkuyorum Bu sezis ve düşüncemizi yersiz kılacak açıklama alır ve olayların ona göre olumlu yönde geliştiğine tanık olursak mutlu olacağımızı bilginize sunarım Efendim.

Mustafa Kemal

İzzet ve Salih Paşaların İstanbul'da siyasi görev almıyacaklarına söz vermeleri üzerine İstanbul'da dönmemelerine izin verildi

İzzet ve Salih Paşaların sözlerinde durmadılar

İzzet ve Salih Paşaların sözlerinde durmadılar

İzzet Paşa, bu iş'arımıza 6 Temmuz tarihli bir şifre telgrafname ile şu mukabelede bulundu:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, vürudumuzu müteakip memuriyetimizden istifade idi. Anı da incaz ettik. İlelebet hizmeti devletten iba ve alelhusus Düvelî İtilâfiyenin Yunanistanı muaveneti filiyeleri, İstanbulun üssülhareke olarak Yunanlılara terk edilmesi ihtimali olan bir kara günde teklif olunan fedekârlıktan istigna, bizim elimizden gelmeli ve sizce de tensip edilmeli midir bilmem?... Bilecik ve Ankarada tanımadığım zevat muvacehesinde vaki olan mubahaseyi uzatmakta mahzur mütealeasile, tevakkî ederek teslimiyet gösterir gibi olmuş, hatta avdetimizde cidden de vaki olan beyanatımızda vukuatın mes'uliyetini tamamen üstümüze almak cesareti medeniyesini de göstermiş idim. İlk muhaverelerde bulunan zevatın birinin, sonra tebeyyün eden ahvali, tevakkideki hakkını da isbat etmiştir. Fakat, hiçbir vakit hiçbir kimseden aldatıldığımı itiraf etmedim. Beni nezdinize sevkederek fikri itilâfta sabit kaldım. Heyeti Vükela ile vaki olan müzakerat ve kendilerine tevdi ettiğim muhtıra bunu ispat eder. İsnat buyurulan itirafı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvali siyasiyeyi müşikâfane takdir etmiş olduğumu görmekle nefsim ve efkâr ve mülahazatıma itimadım tezayüt etmiştir. Bu esnada vazife deruhde etmekte olduğumuzdan fayda hâsıl olup olmadığını zikir, âcizlerine düşmez. Yalnız bunda oraca tasavvur olunan mahzur izah buyurulursa minnettar olurum. Bura hükümetinin vaziyeti hukukiyesine ve alâkadar devletler şüferasının burada bulunmasına binaen mevkiinin hiçe indirilmesi ne mümkün ve ne de muvafıktır. Ancak şimdiki kabine, ekseriyeti azimesi itibarile hal ve istikbale ait hiçbir emeli şahsî arkasındaki olmayıp selâmeti vatana hasrı fikir ve niyet eylemiştir. Bu maksatla sureti makule ve münasibe de Ankara ricalile telif ve tevhibi efkâr ve mesai etmeyi ansamim arzu ve bu samimiyet tarafınızdan hüsnü mukabele görürse hayırlı hidemat ve muavenette bulunabilir. Bu ümniyesi reddolunduğu takdirde ademi tefahümünden tevellüt edebilecek sehiv ve hataların mes'uliyeti maneviyesinden kendisini müteberri edeceğine arzederim Efendim.

Ahmet İzzet

Bu telgrafname zirine kurşukalemile şu satırları yazmıştım:

Zamanı münasibinde muamele tazime yapılmak üzere evrakı müteallikası meyanında hfzı Heyeti Vekile kararı iktizasındandır. Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, nanü nimetile yetiştiği Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettinin hâdimi olmağa tercih edememişti. Dürrüzade Esseyit Abdullahın fetvasına tâbi kalıp, emri sultanî haricine çıkmaktan, âsim ve tarizi şer'îye müstahak olmaktan içti-nap etti. Ahmet İzzet Paşanın daha başka marifetleri de olmuştur. Ondan da haber vereyim.

Türk milletinin büyük kuvvetleri eline verilmiş zevata da, hususî mektuplarile, bütün muharebeler devam ederken ve milletın maddî ve manevî kuvvetlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, yeis ve kesel verecek bedbinliklerini, iblağ etmekte devam ediyordu. Benim, düşman ordusunu behemehal mağlûp edeceğimiz, vatani, behemehal kurtaracağız sözlerimle istihza ederek, İkinci İnönüden sonra tekrar şarka Sakaryaya kadar yürümekte olan Yunan ordusunun hareketini makamı tehditte işaret ederek, aklı iz'an dersi vermektен hâli kalmıyordu.

Efendiler, ne gariptir ki, kendisini dev aynasında gören bu dimağın takip ettiğim hattı hareketin mucibi felâket olacağına dair bir mektubu, Sakaryada düşmana mukabil taarruz yaparak ricate mecbur ettiğimiz gün hasbelvazife gösterilmişti. Bu mektup bizi hayretler içinde bırakmıştı.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakaryadan ve en nihayet İzmir körfe-

İzzet Paşa, bu bildirdiklerimize 6 Temmuz tarihli bir şifre telgrafla şu karşılığı verdi:

Ankarada Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, İstanbula geldikten sonra görevimizden ayrılmaktı. Onu da yerine getirdik. Ömürboylu devlet hizmeti kabul etmemek ve özellikle İtilâf Devletlerinin Yunanistanı edimli yardımları, İstanbulun hareket üssü olarak Yunanlılara bırakılması olasılığı bulunan kara bir günde önerilen özveriden çekinmek, bizim elimizden gelmeli ve sizce de uygun görülmeli midir, bilmem?.. Bilecik ve Ankarada tanımadığım kişilerin yanında yapılan tartışmayı uzatmakta sakınca gördüğümden, tartışmayı bırakarak sizlere hak verir gibi görünmüş, dahası dönüşümüzde verdiğimiz demeçte olayların sorumluluğunu bütünüyle üstümüze almak medenî cesaretini de göstermiş idim. İlk görüşmelerimizde orada bulunanlardan birinin, sonradan belli olan durumu, çekinmekte haklı olduğumu kanıtlamıştır. Ama, hiçbir vakit hiçbir kimseden aldatıldığımı kabullenmedim. Beni yanınıza götürün anlaşma düşüncesinden sapmadım. Bakanlar Kurulu ile yaptığım görüşmeler ve kendilerine verdiğim not bunu kanıtlar. Bana yakıştırdığınızın tersine aymazlığı kabullenmem şöyle dursun, şimdiki gibi siyasî olayları kılı kırk yararcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime ve düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır. Bu aralarda görev üstlenmemizin yararlı olup olmayacağını söylemek, bana düşmez. Yalnız görev almaklığımızda sizce ne sakınca görüldüğü açıklanırsa çok sevinirim. Bura hükümetinin, hukukî durumuna ve ilgili devletlerin elçilerinin burada bulduklarına göre değerinin hiçe indirilmesi ne uygundur ve ne de buna olanak vardır. Şimdiki hükümet, üyelerinin büyük çoğunluğu bugüne ve yarına ilişkin hiçbir kişisel çıkar arkasında olmayıp düşündüklerinin ve dilediklerinin yurdun esenliği olduğu da bilinmelidir. Bu amaçla akla yatkın ve uygun bir yolda Ankara ileri gelenleriyle görüş ve işbirliği yapmayı yüreğten dilemektedirler ve bu içtenlik sizce iyi karşılansay yararlı işler ve yardımları yapılabilir. Bu dilek kabul edilmezse anlaşmazlıktan doğabilecek yanlışların tinsel sorumluluğunun kendisinde olmayacağını bilginize sunarım Efendim.

Ahmet İzzet

Bu telgrafların altına kurşun kalemile şu satırları yazmıştım:

Uygun zamanda gereği yapılmak üzere ilgili belgeler arasında saklanması Bakanlar Kurulu kararı gereğidir. Mustafa Kemal

Efendiler, Ahmet İzzet Paşa, ekmeği ve azığıyla yetiştiği Türk milletinin içinde kalarak, ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettine hizmet etmekten üstün saymamıştı. Dürrüzade Esseyit Abdullahın fetvasına bağlı kalıp, padişah emri dışına çıkıp, suçlanmaktan dinsel taşlamalara uğramaktan çekindi. Ahmet İzzet Paşanın daha başka marifetleri de olmuştur. Onlardan da bilgi vereyim.

Bütün savaşlar sürerken ve milletin nesnel ve tinsel güçlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, kaygı ve uyuşukluk verici karamsarlıklarını, Türk milletinin büyük kuvvetleri eline verilmiş kişilere de, özel mektuplarile bildirip duyuruyordu. Benim, düşman ordusunu yüzdeyüz yeneceğiz, yurdu, yüzdeyüz kurtaracağız sözlerimle alay ederek, İkinci İnönüden sonra tekrar doğuya Sakaryaya kadar yürümekte olan Yunan ordusunun ilerleyişini gözdağı verircesine belirterek akıl ve anlayış dersi vermektен geri kalmıyordu.

Efendiler, ne tuhaftır ki, kendisini dev aynasında gören bu kafanın izlediğim yolun yıkımla sonuçlanacağını bidiren bir mektubu, Sakaryada düşmana karşısaldırı yaparak çekilmek zorunda bıraktığımız gün görev gereği bana gösterilmişti. Bu mektuba pek şaşırılmıştı.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakaryadan ve en sonunda İzmir körfe-

Ahmet İzzet Paşa Türk millete hizmet etmeyi, Vahdettinin hâdimi olmağa tercih edemedi

Ahmet İzzet Paşa Türk millete hizmet etmeyi, Vahdettine hizmet etmekten üstün saymadı

zinden çekildiğini gördükten ve Lozan Sulhnamesini okuduktan sonra acaba bana yazdığı 6 Temmuz 1337 tarihli telgrafnamesindeki şu cümleyi:

"İsnat buyurulan itiraftı gaflet şöyle dursun, şimdiki gibi ahvali siyasyeyi müşikâfane takdir etmiş olduğumu görmekle nefsim ve efkâr ve mülahazatıma itimadım tezayüt etmiştir." cümlesini tekrar terennüm etmiş midir?

Ben, buna da ihtimal veririm!

Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankarada oturdular. Millî prensiplerimizi kabul etmeleri şartile, kendilerine millî hizmet ve vazife vermeye müheyya idik. Temayül etmediler. Bir defa olsun Meclisi Millînin kapısından içeri ayak basmadılar. Fakat her halde Türkiye Büyük Millet Meclisinin vazetdiği kanunlardan haberdar bulunuyorlardı. Bu kanunlar ahkâmını ve Millet Meclisinin ve Hükûmetinin İstanbula karşı taayyün etmiş olan vüz'ü tavrını, pek âlâ biliyorlardı. Bu kanunlara ve malûm olan vaziyete rağmen, İstanbulda tekrar iş başına geçip mevcudiyet ve teşebbüsâtı millîyenin kadrü nüfuzunu iza-leye; düşmanların elinde bazıce bulunan Vahdettinin temini hakimiyetine, hasr-ı mevcudiyet eylemelerine, verilecek hakikî mananın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu, Türk milletine ve Türk milletinin ensali cedide ve müteakibe-sine terkederim.

Efendiler, bu vesile ile muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki: sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki cevheri asliyi, çok iyi tahlil etmek dikkatinden, bir an feragat etmesin!

Muhterem Efendiler, vukuatı Sakarya Meydan Muharebesine temas ettirmek istiyorum. Fakat, bunun için, müsaade buyurursanız, ufak bir mukadde-me yapacağım. İkinci İnönü muharebesinden sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Temmuz 1337 tarihinde, Yunan ordusu tekrar cephemize umumî taarruza geçti. Tarafeynin bu tarihe takaddüm eden günlerdeki vaziyeti şöyle idi:

Bizim ordumuz; başlıca Eskişehir ve şimaligarbisinde İnönü mevaziinde ve Kütahya -Altıntaş havalisinde tekasüf ettirilmişti. Afyon Karahisar havalisinde iki fırkamız vardı. Geyvede ve Mendres havalisinde birer fırkamız bulunuyordu.

Yunan ordusu da; Bursada bir ve Uşak şarkında iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Mendreste de bir fırkası vardı.

Yunanlıların bu taarruzile vukua gelen ve Kütahya-Eskişehir Muharebatı unvanı altında yadolunan bir silsilei muharebat vardır. On beş gün devam etmiştir. Ordumuz, 25 Temmuz 1337 akşamı kısmı küllisile Sakarya şarkına çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zarurî kılan esbabın esaslarına işaret edeyim:

İkinci İnönü muharebesinden sonra, umumî seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makinalı tüfek ve top miktarınca ordumuza mühim derecede faik idi. Temmuzda Yunan ordusu taarruza başladığı zaman, millî hükûmetin ve mücadelenin tekâmülâtı, bizim umumî seferberlik ilânımıza ve bu suretle milletin bütün menabiini ve vesaitini, başka hiçbir mülahazaya tâbi olmaksızın, düşman karşısına toplamaya henüz müsait ve mütehammil görülmemişti. İki ordu arasındaki kuvvet, vesait ve şerait nispetsizliğinin başlıca bariz sebebi bundadır. Bunun neticesi olarak biz, henüz fırkalarımızın, bilhassa vesaiti nakliyesini tedarik ve ikmal edemediğimizden, kabiliyeti hareketleri yok idi. Yunan milletinin bütün kuvvetile yaptığı bu taarruz karşısında, bizim askerî olan esas vaziy-

fezinden çekildiğini gördükten ve Lozan Barış Antlaşmasını okuduktan sonra, acaba bana yazdığı 6 Temmuz 1921 tarihli telgrafındaki şu cümleyi:

"Bana yakıştırdığınızın tersine, aymazlığı kabullenmem şöyle dursun, şimdiki gibi siyasi olayları kırk yarcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime ve düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır." terennüm* etmiş midir?

Ben, bunu da yapmış olabileceğine inanırım.

Efendiler, İzzet ve Salih Paşalar aylarca Ankarada oturdular. Millî prensiplerimizi benimsemeleri koşuluyla, kendilerine ulusal görev vermeye hazır-dık. Yanaşmadılar. Bir defa olsun Millî Meclisin kapısından içeri ayak basmadılar. Ama her halde Türkiye Büyük Millet Meclisinin koyduğu kanunlardan haberleri vardı. Bu kanunların hükümlerini ve Millet Meclisinin ve Hükûmetinin İstanbula karşı belirmiş olan tutumunu, çok iyi biliyorlardı. Bu kanunlara ve bilinen duruma karşın, İstanbulda tekrar iş başına geçip ulusal varlığımızın ve girişimimizin değerini ve erkini yok etmek; düşmanların elinde oyuncak olan Vahdettinin egemenliğini sürdürmeye, bütün varlıklarıyla çalışmalarına, verilecek gerçek anlamın ne olduğunu ben söylemeyeceğim. Onu, Türk milletine ve Türk milletinin yeni ve gelecek kuşaklarına bırakırım.

Efendiler, şimdi sırası gelmişken saygıdeğer ulusuma şunu öğütlerim ki: bağrında yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz mayayı, çok iyi incelemekten, hiçbir zaman vaz geçmesin.

Muhterem Efendiler, olayları Sakarya Meydan Savaşına değindirmek istiyorum. Ama, bunun için, izin verirsiniz, ufak bir başlangıç yapacağım. İkinci İnönü savaşından sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra 10 Temmuz 1921 tarihinde, Yunan ordusu yeniden cephemize karşı genel saldırıya geçti. İki tarafın bu tarihten hemen evvelki günlerdeki durumu şöyle idi:

Bizim ordumuz, başlıca Eskişehir ve kuzeybatısında İnönü mevzilerinde ve Kütahya-Altıntaş dolaylarında yığınak yapmıştı. Afyon dolaylarında iki tümenimiz vardı. Geyvede ve Menderes dolaylarında birer tümenimiz bulunuyordu.

Yunan ordusu da; Bursada bir ve Uşak doğusunda iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Mendereste de bir tümeni vardı.

Yunanlıların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya-Eskişehir Savaşları adıyla anılan bir çatışmalar dizisi vardır. Onbeş gün sürmüştür. Ordumuz, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük bölümüyle Sakarya doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan nedenlerin dayanaklarını belirteyim:

İkinci İnönü savaşından sonra, genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makinalı tüfek ve top sayısınca ordumuza çok üstündü. Temmuzda Yunan ordusu saldırıya geçtiği zaman, millî hükûmetin ve ulusal savaşımın gelişimi, bizim genel seferberlik yapmamıza ve böylece milletin bütün kaynak ve araçlarını, başka hiçbir düşünceye bağlı olmaksızın, düşman karşısına toplamaya, daha, elverişli ve uygun görülmemişti. İki ordu arasındaki güç, araç ve koşul oransızlığının görüntür başlıca nedeni budur. Bunun sonucu olarak biz, daha tümenlerimizin, özellikle taşıt araçlarını sağlayıp tamamlayamadığımızdan bunların hareket yetenekleri yok idi. Yunan milletinin bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında, bizim askerlikle ilgili bulunan ana ödevimiz, ulusal savaşımın

* Terennüm = zevkle anımsayıp alçak sesle şarkı söylemek, ırlamak (sözlük)

Muhterem milletime tavsiyem

Sakarya Meydan Muharebesi

Saygıdeğer milletime öğütüm

Sakarya Meydan Savaşı

femiz, millî mücadelenin bidayetinden itibaren takip ettiğimiz vazife idi ki, o; her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzu mukavemet ve münasip harekât ile tevkif ve iptal etmek ve yeni orduyu vücuda getirmek için zaman kazanmak suretinde hulâsa olunabilir. Son düşman taarruzu karşısında da, bu esasî vazifeyi, nazardan uzak tutmamak elzem idi. Bu mülâhazaya binaen 18 Temmuz 1337 günü İsmet Paşanın Eskişehir cenubugarbisinde, Karacahisarda bulunan karargâhına giderek, vaziyeti yakından mütalea ettikten sonra, İsmet Paşaya umumî olarak şu direktifi vermiş idim: "Orduyu, Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra, düşman ordusile araya büyük bir mesafe koymak lâzımdır ki, ordunun tanzim, tensik ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya şarkına kadar çekilmek caizdir. Düşman, bilâtevakkuf takip ederse, üssülharekelerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları tesisine mecbur olacak; her halde memul etmediği birçok müşkülâta karşılaşacak; buna mukabil bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha müsait şeraite malik olacaktır. Bu tarzı hareketimizin en büyük mahzuru, Eskişehir gibi mühim mevkiimizi ve çok araziyi düşmana terketmekten dolayı efkârı umumiyede hâsıl olabilecek manevî sarsıntıdır. Fakat az zamanda, istihsal edebileceğimiz muvaffakiyetli netayicîle, bu mahzurlar kendiliğinden zail olacaktır. Askerliğin icabını bilâtereddüt tatbik edelim. Diğer nevi mahzurlara mukavemet ederiz."

Efendiler, filhakika tahmin ettiğim manevî mahzurlar derakap görüldü. İlk teessürat, Mecliste tezahür etti. Bilhassa muhalifler bedbinane nutuklarla feryada başladılar: "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu harekâtın elbette bir mes'ulü vardır; o nerededir? onu göremiyoruz. Bugünkü elim halin fevî vaziyetin âmîli hakikîsini ordunun başında görmek isterdik." diyorlardı.

Bu mealde iradî kelâm eden zevatın ima ve ifade etmek istediklerinin, ben olduğuma, şüphe yoktu.

Nihayet Mersin Meb'usu Salâhattin Bey, kürsüden benim ismimi telâffuz ederek "ordunun başına geçsin!" dedi. Bu teklife iştirak edenler çoğaldı. Buna muarız olanlar da vardı.

Efendiler, bu tehalüfî efkârın esbabı hakkında biraz izahatta bulunmak muvafık olur. Bir defa, benim, filen ordunun başına geçmem teklifinde bulunanların, fikir ve maksatlarını, ikiye ayırmak mümkündür. Benim ve benimle beraber birçoklarının o zaman anladığımızı göre, bir kısım zevat, artık ordunun tamamen mağlûp olduğuna, vaziyetinin iadesine imkân kalmadığına, binaenaleyh davanın, takip ettiğimiz davayı millînin kaybolduğuna hükmetmişlerdi. Bu sebeplerle duydukları hiddet ve şiddeti, benim üzerimde teskin etmek istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi tasavvurlarına göre münhezim olmuş ve inhızamı devam edecek olan ordunun başında benim de şahsiyetim münhezim olsun! Diğer bir kısım zevat, diyebilirim ki ekseriyet, bana olan emniyet ve itimatlarından dolayı, samimî olarak ordunun filen başına geçmemi arzu ediyorlardı.

Henüz filen kumandanlığı deruhde etmemi mahzurlu görenlerin de mütalesi şu idi:

Ordunun, teakup edecek herhangi bir muharebede muvaffak olamaması, tekrar ricat etmesi baidüihtimal değildir. Bu vaziyetlerde ben, filen ordunun başında bulunursam, telâkki umumiye nazaran son ümidin de zeval bulmuş olduğu gibi bir zihniyetin tevelliüt etmesi ihtimali vardır. Halbuki henüz vaziyeti

başından beri izlediğimiz ödev idi ki, o; her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça, bu saldırıyı direnerek ve uygun devinimler yaparak durdurmak boşa çıkartmak ve yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak diye özetlenebilir. Son düşman saldırısı karşısında da, bu ana ödevi, gözden uzak tutmamak çok gerekli idi. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşanın Eskişehir güneybatısında, Karacahisarda bulunan karargâhına giderek, durumu yakından inceledikten sonra, İsmet Paşaya genel olarak şu direktifi vermiş idim: "Orduyu, Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusile aramızda büyük bir mesafe bırakmak gerekir ki, ordunun düzenlenmesi ve güçlendirilmesi başarılabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilinebilir. Düşman, hiç durmadan ilerlerse, hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek hatları kurmak zorunda kalacak; her halde beklemediği birçok zorluklarla karşılaşacak; buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Böyle yapmamızın en önemli sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerleri ve geniş topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamu oyunda meydana gelebilecek moral bozukluğudur. Ama kısa zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla, bu sakıncanın kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara dayanırız."

Efendiler, düşündüğüm tinsel sakıncalar gerçekten hemen belirdi. İlk üzüntülü duyarlıklar, Mecliste belirdi. Özellikle bize karşı olanlar karamsar nutuklarla yaygaraya başladılar: "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı durumun korkunç gidişin gerçek yaratıcısını ordunun başında görmek isterdik." diyorlardı.

Bu anlamda söz söyleyenlerin dolaylı olarak anlatmak istediklerinin, ben olduğum kuşku götürmez.

En sonunda Mersin Meb'usu Salâhattin Bey, kürsüden benim adımlı söyleyerek "ordunun başına geçsin" dedi. Bu öneriye katılanlar çoğaldı. Buna karşı çıkanlar da vardı.

Efendiler, bu görüş ayrılıklarının nedenleri hakkında biraz açıklama yapmak uygun olur. Bir kere, benim, edimli olarak ordunun başına geçmem önerisinde bulunanların, düşünce ve amaçlarını, ikiye ayırabiliriz. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zaman anladığımızı göre, bir kısım kişiler, artık ordunun tamamen yenildiğine, durumun düzeltilemeyeceğine, böylece amacın, güttüğümüz ulusal amacın yitirildiği yargısına varmışlardı. Bu nedenlerle duydukları kızgınlığı ve öfkeyi, benim üzerimde yatıştırmak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi düşüncelerine göre bozulmuş ve bozgunluğu sürecektir olan ordunun başında benim de kişiliğim bozulsun gitsin. Öteki bir kısım kişiler, diyebilirim ki çoğunluk, bana olan güvenlerinden ötürü, içtenlikle, edimli olarak ordunun başına geçmemi istiyorlardı.

Şimdilik edimli olarak komutanlığı üstlenmemi sakıncalı bulanların da düşüncesi şu ydu:

Ordunun, bundan sonraki herhangi bir savaşta başarılı olamaması, yeniden geri çekilmesi uzak bir olasılık değildir. Bu durumlarda ben, edimli olarak ordunun başında bulunursam, genel kanıya göre son ümidin de yitirilmiş olduğu gibi bir inanış doğabilir. Oysa genel durum, daha son önleme, son çareye başvurulma-

Ordunun başına geçmemi isteyenler

Ordunun başına geçmemi isteyenler

umumiye, son tedbir, son çare ve son kuvvetlerin feda edilmesini istilzam edecek mahiyette değildir. Binaenaleyh, efkârı umumiyede son ümidin mahfuziyeti için benim şahsan harekâtı askeriyeyi idare etmem zamanı gelmemiştir.

Ben, müzakerat ve münakaşat ile tebellür eden bu kanaatleri, lüzumu kadar mütalea ve tetkik ediyordum. Son fikirde bulunanlar, kuvvetli esbabı mantığıya serdediyorlardı. Kumandayı deruhde etmemi samimî olarak teklif edenler de, gayrisamimî metalipte bulunanların yaygaraları, derin ve şayanı endişe tesirler yapmaya, başladı. Benim filen kumandayı deruhde etmem, bütün Mecliste son çare ve son tedbir olarak telâkki edildi. Meclisin bu telâkkisi, süratle, Meclis haricinde de intişar etti. Adeta benim sükûtum kumandayı filen deruhde etmeye ademî tehalüküm, felâketin muhakkak ve karip olduğu fikir ve telâkkisini, umumî bir hale koydu. Bunu, anlar anlamaz, derhal kürsüye çıktım.

Efendiler, bu bahsettiğim vaziyet, 4 Ağustos 1337 günü bir celsei hafiyede vukubuluyordu. Azanın, hakkımda izhar eyledikleri teveccüh ve itimadî teşekkür ettikten sonra makamı riyasete şöyle bir takrir verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Meclis azayı kirâmının umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi; şahsan deruhde etmekten tahassul edecek fevaidi, azamî süratle istihlal edebilmek ve ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve ikmal ve sevku idaresini bir kat daha tarsin için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin haiz olduğu salâhiyeti, filen istimal etmek şartile deruhde ediyorum. Müddeti ömrümde, hakimiyeti milliyenin en sâdik bir hâdimi olduğumu nazarı millette bir defa daha teyit için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 1337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

Efendiler; bu takririm sureti haktan görünerek teklifatta bulunanların muzmerratını, meydanı aleniyete çıkarmaya vesile teşkil etti. Derhal itirazat başladı. Bir defa; Başkumandanlık unvanını veremeyiz dediler. O, Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemiçtir. Başkumandan vekili, denilmelidir.

Sanien; Meclisin salâhiyetini istimal etmek gibi bir imtiyazın itası asla mevzuubahs olamaz, mütalesinde bulundular.

Ben, padişah ve halifeler tarafından tevcih olunagelmiş köhne bir unvanı takınamiyacağımı; ifa edeceğim vazife, filen başkumandanlık olduktan sonra bu unvanı olduğu gibi tevcihten içtinaba mahal bulunmadığını serdederek, noktâi nazarımda ısrar ettim. Vaziyetin, Meclisin takdir ve izah ettiği gibi fevkalâde olduğuna göre benim de itihaz edeceğim mukarrerat ve tatbik edeceğim icraatın, fevkalâde olması lâzımegeleceğine, şüphe yoktu. Tasavvurat ve kararlarımı, serî ve şedit bir surette mevkî fül ve tatbika koymak zarureti vardı. İcra Vekilleri Heyetinden, Meclisten istizanlarla, teahhurata meydan vermeye, vaziyet müsait olmayabilirdi. Bütün memlekete ve memleketin bütün menabiine şamil olması lâzımgelen evamir ve tebligatım için, her umurun vekilinden veyahut Vekiller Heyetinden rey ve mezuniyet almak, benim ifa edeceğim Başkumandanlıktan memul fevaidi, temin edemezdi. Onun için bilâkaydüşart emir verebilmeli idim. Bunun için de, Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti, benim şahsiyetime izafe olunmalıydı. Bunu, muvaffakiyet için zarurî görüyordum. Onun için bu noktada ısrar ettim.

sını son kuvvetlerin gözden çıkarılmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamu oyunda son ümidin kalabilmesi için benim doğrudan doğruya savaşı yönetmem zamanı gelmemiştir.

Ben, konuşmalar ve tartışmalarla beliren bu görüşleri, gereğince düşünüp inceliyordum. Son görüşü savunanlar mantığa dayanan sağlam nedenleri sürüyorlardı. Yapmacık isteklerde bulunanların yaygaraları, komutayı üstlenmemi içtenlikle önerenlerde, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim edimli olarak komutayı ele almam, bütün Mecliste son çare ve son önlem olarak görüldü. Meclisin bu görüşü, hızla, Meclis dışına da yayıldı. Sanki benim susmam komutayı edimli olarak ele almaya yanaşmadığım, yıkıntının kesin ve yakın olduğu düşünce ve görüşünü, çok yaygınlaştırdı. Bunu, anlar anlamaz, hemen kürsüye çıktım.

Efendiler, bu anlattığım durum, 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda belirdi. Üyelerin, bana gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra başkanlığa şöyle bir önerge verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Meclisin sayın üyelerinin genel olarak beliren dilek ve istekleri üzerine Başkumutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi; kendi üzerime almaktan doğacak yararları, en kısa zamanda elde edebilmek ve ordunun nesnel ve tinsel gücünü en kısa zamanda artırıp tamamlamak ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkisini, edimli olarak kullanmak koşulu ile yükleniyorum. Yaşadığım sürece, ulusal egemenliğin en sâdik bir emekçisi olduğumu ulusa bir defa daha göstermek için bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süreyle sınırlanmasını da ayrıca dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Efendiler; bu önergem doğruluktan yanaymış gibi görünerek önerilerde bulunanların gizli düşüncelerini, açığa vurmalarına yol açtı. Hemen karşı çıkışlar başladı. Bir defa; Başkumutanlık sanını veremeyiz dediler. O, Büyük Millet Meclisinin özündedir. Başkumutan vekili, denilmelidir.

İkinci olarak; Meclisin yetkisini kullanmak gibi bir ayrıcalık verilmesi hiç söz konusu olamaz, düşüncesini ileri sürdüler.

Ben, padişah ve halifeler tarafından verilegelmiş köhne bir sanı takınamiyacağımı; yapacağım görev, edimli olarak başkumutanlık olduktan sora bu sanı olduğu gibi vermektan kaçınmanın yeri olmadığını ileri sürerek, görüşümde direndim. Durumun, Meclisin anladığı ve belirttiği gibi olağanüstü olduğuna göre benim de alacağım kararlar ve yapacağım işler, olağanüstü olmak gerekeceğinde, kuşku yoktu. Düşünce ve kararlarımı, çabuk ve sert olarak yürütüp uygulamaya koymak zorunluğu vardı. Bakanlar Kurulundan, Meclisten izin istemekle, gecikmeler oluşturmaya, durum elverişli olmayabilirdi. Bütün memlekete ve memleketin bütün kaynaklarını kapsamaması gereken emirlerim ve bildirilerim için, her işin bakanından ya da Bakanlar Kurulundan onay ve izin almak, benim yapacağım Başkumutanlıktan umulan yararları, sağlayamazdı. Onun için kayıtsız ve şartsız emir verebilmeli idim. Bunun için de, Büyük Millet Meclisinin yetkisi, bana verilmeli idi. Bunu, başarı için zorunlu görüyordum. Onun için bu noktada direndim.

Salâhattin Bey, Hulûsi Bey gibi birtakım meb'uslar, Meclis; salâhiyetini bir şahsa vermekle ataletle duçar olacağından, milletten aldığı vekâleti, başkasına devretmeye mezun bulunmadığından ve esasen orduya kumanda edecek zâta, Meclis salâhiyetinin tevdi mevzuubahs olamayacağından ve buna lüzum olmadığından bahsettiler. Meclisin salâhiyetini istimal edebilecek bir zat tarafından, meb'usların şahsan emin olamamaları ihtimalinden de bahsedenler oldu.

Ben, bu mütealeatın hiçbirini reddetmedim. Hepsini doğru bulduğumu beyan ettim. Meclisin bu noktayı çok dikkatle ve ehemmiyetle mütealea ve tetkik eylesini söyledim. Yalnız, şahıslarından korkanların telâşlarına mahal olmadığını, beyan ettim. 4 Ağustos'ta mesele bir karara iktiran edemedi. Müzakereler, 5 Ağustos 1337 günü de devam etti. Bu gün, bazı meb'usların, tereddütlerinin iki noktada tekâsüf ettiği anlaşıldı. Birincisi: Meclis mevcudiyetinin herhangi bir şekil ve surette duçarı akamet edilmesi; ikincisi: azadan herhangi biri hakkında keyfi, örfi muamele tatbiki...

Bu şüphe ve tereddütleri izale edecek izahat ve beyanatta bulduktan sonra, yapılacak kanunda da bu hususata dair kuyudu lâzime dercinin münaşip olduğunu dermeyeran ettim ve vermiş olduğum takriri buna göre bazı maddelere kalbederek, bir proje olmak üzere Meclise takdim ettim. İşte, bu proje mevadî üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, 5 Ağustos 1337 tarihli, bana Başkomutanlık tevcihine dair olan kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmiş olan salâhiyet şu idi:

"Başkomutan; ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve sevku idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına filen istimaline mezdundur."

Bu maddeye nazaran benim vereceğim emirler kanun olacaktır.

Efendiler, bu tevcihten dolayı, "Meclisin hakkımda izhar ettiği itimat ve emniyete lâyük olduğumu az zamanda göstermeye muvaffak olacağım" dedikten sonra, Meclisten bazı ricalarda bulundum: meselâ; henüz Müdafaa-i Millîye Vekâleti ve Erkânîharbiye-i Umumiye Riyaseti vezâifini uhdesinde bulunduran Fevzi Paşa Hazretlerinin Erkânîharbiye-i Umumiye umuruna hasrı mesai edebilmesi için Dahiliye Vekâletinde bulunan Refet Paşanın Müdafaa-i Millîye Vekâletine getirilmesi ve yerine diğer birinin intihabı.

Bilhassa, Meclisin ve Heyeti Vekilenin dahile ve harice karşı sakin ve çok kuvvetli vaziyet ve manzarasının mahfuziyeti mühim olduğunu ve ufaktefek sebeplerle Heyeti Vekileyi sarsmak caiz olmadığını arzettim. Teklifi kanunî, aynı günde, celsei aleniyyede okundu. Müstacelen müzakeresi icra olundu ve tayini esami ile reye vaz edildi. Müttefikân kabul olundu.

Bu münasebetle irat ettiğim kısa bir hitabenin bir iki cümlesini tekrar etmeme müsaade buyurmanızı rica ederim. O cümleler şunlardı:

"Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehal mağlûp edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu itminanı tammımı, heyeti celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilân ederim."

Muhterem Efendiler, Başkomutanlığı, filen deruhde etikten sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Salâhattin Bey, Hulûsi Bey gibi birtakım meb'uslar, Meclis; yetkisini bir kişiye vermekle işlemez duruma düşeceğinden, milletten aldığı vekâleti, başkasına aktarmaya yetkili bulunmadığından ve aslına bakılırsa orduya komuta edecek kişiye, Meclis yetkisinin verilmesi sözkonusu olamayacağından ve buna gerek bulunmadığından söz ettiler. Meclisin yetkisini kullanabilecek birisine, meb'usların kişisel olarak güvenememeleri olasılığından da söz edenler oldu.

Ben, bu düşüncelerin hiçbirine karşı çıkmadım. Hepsini doğru bulduğumu söyledim. Meclisin bu konuyu çok dikkatle ve önemle düşünüp incelemesini söyledim. Yalnız, kendi başlarından korkanların kaygılarına yer olmadığını, belirttim. 4 Ağustos'ta konu üzerinde bir karara varılamadı. Görüşme, 5 Ağustos 1921 günü de sürdü. Bu gün, bazı meb'usların, duraksamalarının iki noktada yoğunlaştığı anlaşıldı. Birincisi: Meclisin varlığının herhangi bir biçim ve yolda iş göremez hale getirilmesi; ikincisi: üyelerden herhangi biri için keyfe göre, yasa dışı işlem yapılması...

Bu kuşku ve duraksamaları giderecek açıklamalarda bulduktan sonra, yapılacak kanunda da bu konularla ilgili bağlayıcı gerekli hükümler konulmasının uygun olduğunu ileri sürdüm ve vermiş olduğum öneriyi buna uygun maddeler biçimine koyarak, bir tasarı niteliğinde Meclise sundum. İşte, bu tasarı maddeleri üzerinde yapılan görüşmeler sonunda, 5 Ağustos 1921 tarihli, bana Başkomutanlık verilmesiyle ilgili kanun çıktı. Bu kanunun ikinci maddesine göre bana verilmiş olan yetki şu idi:

"Başkomutan; ordunun nesnel ve tinsel gücünü olabildiğince arttırmak ve yönetimini bir kat daha sağlamlaştırmak içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konuyla ilgili yetkisini Meclis adına edimli olarak kullanabilir."

Bu maddeye göre benim vereceğim emirler kanun olacaktır.

Efendiler, bu görevin verilmesi dolayısıyla, "Meclisin bana gösterdiği inan ve güvene yaraşır olduğumu az zamanda göstermeyi başaracağım" dedikten sonra, Meclisten bazı dileklerde bulundum: örneğin; Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerinde bulunan Fevzi Paşa Hazretlerinin yalnız Genel Kurmay işleriyle uğraşabilmesi için İçişleri Bakanı olan Refet Paşanın Millî Savunma Bakanlığına getirilmesi ve yerine başka birinin seçilmesi.

Özellikle, Meclisin ve Bakanlar Kurulunun içeriye ve dışarıya karşı dingin ve çok kuvvetli durum ve görünümünün korunmasının önemli olduğunu ve ufaktefek nedenlerle Bakanlar Kurulunu sarsmanın uygun olmadığını belirttim. Kanun önerisi, aynı günde açık oturumda okundu. İvedilikle görüşüldü ve ad okunarak oya sunuldu. Oybirliğiyle kabul olundu.

Bunun üzerine yaptığım kısa bir konuşmanın bir iki cümlesini yineleme izin vermenizi rica ederim. O cümleler şunlardı:

"Efendiler, zavallı milletimizi tutsak etmek isteyen düşmanları yüzdeyüz yeneceğimize olan inan ve güvenim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tam inancımı, yüksek kurulunuza karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilân ederim."

Muhterem Efendiler, Başkomutanlığı, edimli olarak üzerime aldıktan sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Erkâniharbiyei Umumiye Riyasetile Müdafaa Millîye Vekalâtının heyeti camiası ile Başkumandanlık Karargâhını teşkil ettim. Bu iki makamın müşterek mesaisini Başkumandan nezdinde tevhit ve tevzin için ve bundan başka, orduyu alâkadar eden ve Başkumandanlıkla halli iktûza eyliyen diğer vekâletlere ait muamelâtın tedviri için de yanında küçük bir kalem teşkil ettim.

Ankaradaki mesaim münhasıra, ordunun insan ve vesaiti nakliyece kuvvetini tezyide ve iâşesini ve libasını temin ve tanzime ait tedabir ve tertibat almakla geçti.

Bu bahsettiğim hususâtı temin için, iki gün zarfında, 7, 8 Ağustos 1337 tarihlerinde, tekâlifî millîye emri namı altında yaptığım tebligatı umumiyeden herbirinin, kısaca muhteviyatından bahsedeyim. Bir harbin kazanılması için ne derece hurda şeylerin bile nazarı dikkate alınması lâzımgeldiğine dair bir fikir vermiş olmak için, bu muhteviyatı şayanı arz görürüm:

"1 numaralı" emrimle her kazada birer "tekâlifî millîye komisyonu" teşkil ettim. Bu komisyonlar hasılai mesailerinin, ordunun muhtelif aksamına sureti tevziini tanzim eyledim.

"2 numaralı" emrime nazaran vatanda her hane birer kat çamaşır; birer çift çorap ve çarık ihzar edip tekâlifî millîye komisyonuna teslim edecekti.

"3 numaralı" emrimle, tüccar ve ahali yedinde mevcut olan çamaşırılık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi imaline salih her nevi kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul ve gayrumamul çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına bedeli bilâhare tesviye edilmek üzere vaziyet ettim.

"4 numaralı" emrimle, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, piriç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli bilâhare tesviye olunmak üzere vaziyet ettim.

"5 numaralı" emrimle, ordu ihtiyacı için alınan vesaiti nakliyeden maada, ahalinin yedinde kalan vesaiti nakliye ile, meccanen yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere, askerî nakliyat icra edilmesini mecbur kıldım.

"6 numaralı" emrimle, ordunun ilbas ve iâşesine yarayan bilcümle emvali metrukeye vaziyet ettim.

"7 numaralı" emrimle, ahali yedinde muharebeye salih bilcümle esliha ve cephanenin üç gün zarfında teslimini talep ettim.

"8 numaralı" emirle, benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lâstiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlara mümasil malzeme, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına vaziyet ettim.

"9 numaralı" emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalâthanelerile bu esnafat ve imalâthanelerin kabiliyeti imaliyeleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek san'atkârların isimleri zikredilmek üzere miktar ve vaziyetlerini tespit ettirdim.

Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığının tümü ile Başkomutanlık Karargâhını kurdum. Bu iki görev yerinin ortak işlerini Başkomutanlıkta toplayıp dengelemek için ve bir de, orduyu ilgilendiren ve öbür bakanlıkların Başkomutanlıktan alacakları direktiflere göre yürütülmesi gereken işleri yürütmek için de yanımda küçük bir yazışları örgütü kurdum.

Ankaradaki çalışmalarım sadece, ordunun insan ve taşıt araçları mevcudunu arttırmak ve ordunun beslenme ve giydirilmesini sağlayıp yoluna koyacak önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmakla geçti.

Sözünü ettiğim bu şeyleri sağlamak için, iki gün içinde, 7, 8 Ağustos 1921 tarihlerinde, tekâlifî millîye* emri adı altında yaptığım genelgelerden herbirinin içeriğinden, kısaca sözedeyim. Bir savaşın kazanılması için ne denli küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini anlatabilmek için, bu içerikleri bilgimize sunulmaya değer görürüm:

"1 numaralı" emrimle, her ilçede birer "ulusal vergi komisyonu" kurdum. Bu komisyonlarca toplanacak şeylerin, ordunun türlü bölümlerine dağıtımını düzenledim.

"2 numaralı" emrime göre vatanda her ev birer kat çamaşır; birer çift çorap ve çarık hazırlayıp ulusal vergi komisyonuna verecekti.

"3 numaralı" emrimle, tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırılık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek giysisi yapmaya yarar her türden kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"4 numaralı" emrimle, eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, piriç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından da yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

"5 numaralı" emrimle, ordu gereksinimi için alınan taşıt araçlarından başka, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla ayda bir kere yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ücretsiz olarak, askerlikle ilgili taşıma işleri yapılmasını zorunlu kıldım.

"6 numaralı" emrimle, ordunun giydirilip beslenmesine yarayan bütün bırakılmış mallara el koydum.

"7 numaralı" emrimle, halkın elinde bulunan savaşa elverişli bütün silâhlarla cephanenin üç gün içinde hükûmete verilmesini istedim.

"8 numaralı" emirle, benzin, vakum, gres, makina, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lâstiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinası, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan ve bunlara benzer gereçlerle, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına el koydum.

"9 numaralı" emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve atölyeleriyle bu esnafın ve atölyelerin kapasiteleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustaların isimleri belirtilerek sayı ve durumlarının saptanmasını sağladım.

* Ulusal vergiler, salmalar